CEDRUS
THE JOURNAL OF MCRI

cedrus.akdeniz.edu.tr
Cedrus IV (2016) 139-185
DOI: 10.13113/CEDRUS/201610

LYKIA TİYATROLARINA GENEL BAKIŞ

AN OVERVIEW OF LYCIAN THEATERS

BANU ÖZDİLEK*

Öz: Lykia Bölgesi'nde, Geç Arkaik-Klasik Dönem'den beri süregelen tiyatro fonksiyonlu kullanılmış mekânlar irdelenerek, tiyatro mimarisine öncülük eden yapılarla birlikte tüm tiyatrolar değerlendirilmiştir. Lykia Bölgesi'nde geleneksel form gösteren *cavea* yapısına sahip örnekler, eldeki verilerle Hellenistik Dönem'e tarihlendirilir. Kapasitelerine göre Lykia tiyatroları küçük, orta ve büyük ölçekli olarak üçe ayrılmıştır. Büyük kentlerdeki tiyatroların genellikle ilk evreleri Geç Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemi'dir. MS 141'de Lykia Bölgesi'nde yaşanan depremle kentlerdeki tiyatro yapıları zarar görmüş olup, Rhodiapolisli Opramoas Lykia kentlerindeki tiyatrolara para yardımı yaparak onarımları için destek olmuştur. Tiyatroların 2. yapım evresi Antoninler Dönemi'ne denk gelir. Büyük tiyatroların özellikle bu dönemde sahne binalarının yapıldığı anlaşılmaktadır. 3. yapım evresi ise, Anadolu'nun genelinde en yoğun imar çalışmalarının yapıldığı, imparator Septimus Severus Dönemi'ne denk gelir. Bazı tiyatrolarda bu dönemden bezekler ve yapı yazıtları bulunmaktadır. MS 240 yılındaki depremden sonraki süreç, Lykia tiyatroları için son yapım evresi ve tadilat, onarım dönemi olmuştur. Roma İmparatorluk Dönemi'nde tiyatroların kapasiteleri artmıştır. Myra ve Limyra tiyatroları, tonoz ve arkatlar üzerinde oturan *cavea*ları ile Roma İmparatorluk Dönemi tiyatro mimarisine sahiptirler. Roma İmparatorluk Dönemi'yle birlikte tiyatroların mimarisi değiştirilerek hayvan mücadeleleri ve gladyatör oyunları için arena yapılarına dönüştürülmüştür. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, tiyatrolar sosyal hayat içerisinde merkez Roma geleneğinde var olan bir eğlence türü halini almıştır. Bu çalışmada Lykia tiyatrolarının genel özellikleri bir özet şeklinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lykia Tiyatroları • Hellenistik Dönem Mimarisi • Roma Dönemi Mimarisi • Cavea • Orkestra • Skene

Abstract: It is stated that theater culture began in the Lycian Region with its early theaters functioning from the Late Archaic-Classical era. The examples demonstrating the traditional form with a *cavea* in the Lycian region are dated to the Hellenistic era. According to their capacities the Lycian theaters are divided into three: small, medium and large. The initial periods of theaters in the large citifes date from the late Hellenistic and early Roman era. The first theaters had smaller *cavea*s and are listed as medium scale according to their capacities. In the earthquake in 141 A.D. in the Lycian region theatres in cities were damaged and Opramoas from Rhodiapolis provided monetary aid for their reconstruction and repair. The second theatre phase corresponds with the 2nd century A.D. (the Antonine era). In particular the elaborate stage of theaters are believed to have been built in this period. The 3rd building phase corresponds with the IIIrd century A.D., the reign of Septimius Severius, when intense construction activities were undertaken throughout Anatolia. In some theaters both decoration and construction inscriptions dating from this period can be found. After the earthquake of 240 A.D. there was the final phase of construction and repair of importance for Lycian theaters. In the Roman era the capacities of theaters increased. Both the Myra and Limyra theaters were constructed of Roman theater form, with their *cavea*s placed on vaults and arcades. In the Roman era the architecture of theaters changed, with the arenaconverted to serve for animal fights and gladiatorial contests. In the Roman era theaters provided popular entertainment typical of the.main Roman tradition and social life. In this study the general features of Lycian theaters are evaluated forming a summary.

Keywords: Lycian Theaters • Hellenistic Architecture • Roman Architecture • Cavea • Orchestra • Scene

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Hatay. ozdilek.banu@gmail.com

Lykia, günümüzde Teke Yarımadası olarak adlandırılan topografya üzerinde, Fethiye ile Antalya arasındaki alanı kapsayan bölgenin adıdır. Anadolu, antik tiyatro mimarisinin anlaşılmasında şu ana kadar bilinen 167 adet tiyatro ile tüm antik coğrafya içerisinde önemli bir yer tutar. Lykia Bölgesi, Anadolu'nun en fazla tiyatroya sahip bölgesidir (Fig.1). Önceki çalışmalarda[1] kazı ve araştırma eksikliği nedeniyle kataloglarda tanımsız olarak kalmış ya da hiç yer almamış Ksanthos Erken Tiyatro, Phellos, Kandyba, Lydai, Megiste, Mınara ve Telmessos akropolis tiyatrosu örneklerinin de değerlendirilmesiyle Lykia Bölgesi'ndeki tiyatro sayısı 32'ye çıkmıştır[2].

Lykia tiyatroları kapsamında irdelenen bazı örneklerde, kazılarının henüz yapılmamış olması ve bu yüzden elde kesin tarihleme olanağı verebilecek buluntuların olmaması nedeniyle araştırmalar ve değerlendirmeler şimdilik ancak yüzeyde görülebilen kalıntıların gözlemleri ve değerlendirilmeleri şeklindedir.

Bir yerleşimin *polis* olarak değerlendirilmesinde, kamuya hizmet eden yapılara sahip olması, başta gelen kıstaslardan biridir. Tiyatrolar da bu yapılar arasında yer alır. Geleneksel tiyatro mimarisi; at nalı biçimli bir *cavea*, yuvarlak *orkestra* ve sahne binasından oluşmaktadır. Anadolu'nun batı kıyılarında en erken tiyatro, MÖ IV. yüzyılın son çeyreğinde görülmeye başlar, yaygınlaşması ise Apameia Barışı'ndan sonraki döneme denk gelir. Bu süreç içerisinde yaşanan Hellenizasyon etkisiyle gelişen Hellen şehir modeli, yaklaşık MÖ II. yüzyılda, Lykia'da tiyatro mimarisinin görülmeye başlanmasına yol açmıştır.

Fig. 1. *Lykia Tiyatroları Haritası*

[1] Ciancio Rosetto – Pisani Sartorio 1994; Chase 2002; Sear 2006; Yılmaz 2009.

[2] Özdilek 2011.

Erken Araştırmalar

Lykia Bölgesi kentleriyle birlikte, tiyatrolarıyla ilgili ilk kayda geçmiş bilgiler, XIX. yüzyılın başlarından itibaren, Avrupalı seyyahların inceleme ve araştırma gezileri sonuç yayınlarında yer almıştır. C. Texier tarafından 1849'daki "Description Mineure de L'Asie Minor" bu çalışmaların en önemlilerinden biridir[3]. Texier'in kitabında Myra, Patara, Pınara, Simena tiyatrolarının ayrıntılı çizimleri bulunmaktadır. Son yıllarda yapılan kazı çalışmaları sonucunda, Texier'in 1840'lı yıllarda restitüsyon çizimlerinde eksiklik ya da yanlışlıkların olduğu ortaya çıkmıştır. Yine de kitabı, restitüsyon konusunda hala en çok yararlanılan kaynaklardan biridir. C. Fellows'un yayınında Myra tiyatrosu batı *parodos* tonozlu girişi ve kaya mezarlarının gravürü birlikte görülmektedir[4]. Fellows[5] Ksanthos, Telmessos, Myra, Patara tiyatrolarının gravürlerini de çizmiştir. M. G. F. A. de Choseuil-Goufier'ın[6] kitabında Telmessos tiyatrosunun planı, kesiti ve görünüşü ile ilgili çizimler (Fig. 2) ve gravürler bulunmaktadır. J. H. Strack'ın yayınında[7] Myra tiyatrosunun sadece planı bulunmaktadır. S. P. Cockerell'in gezi notları niteliğindeki çalışmasında, Myra tiyatrosundan şaşırtıcı şekilde iyi korunmuş olarak bahsetmiş[8] ve Patara tiyatrosunun *cavea* ve Myra tiyatrosunun *cavea* ve sahne binasının çizimlerini yapmıştır[9] (Fig. 3). L. Mayer Myra tiyatrosunun sulu boya resmini tiyatronun içerisinden çizmiştir (Fig. 4)[10]. T. A. B. Spratt – E. Forbes'de, Myra ve Ksanthos tiyatrolarının gravürünü yapmışlardır, bunun dışında Antiphellos, Apollonia, Kibyra, Korydalla, Kyaneai, Pınara kentlerinin haritasını çıkarmışlar ve kent planlarında tiyatrolara da yer vermişlerdir. E. Peterden Von

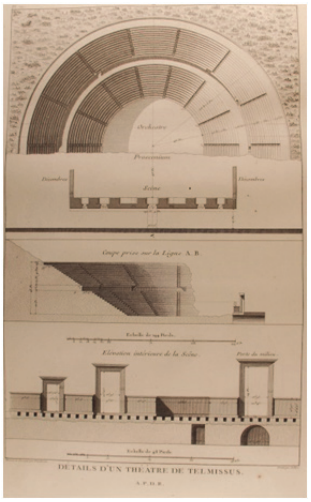

Fig. 2. *Telmessos Tiyatrosu Cavea ve Sahne Binası Planı ve Restitüsyonu*

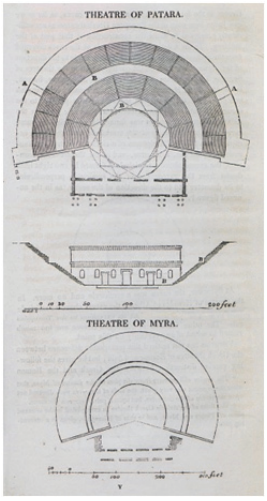

Fig. 3. *Patara ve Myra Tiyatroları Cavea ve Sahne Biası Plan ve Restitüsyonu*

Fig. 4. *Myra Tiyatrosu Canlandırması*

---

3 Bu yayın 2002 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir. Bk. Texier 2002.

4 Fellows 1841, 200-201; 1847 lev. I, III (Ksanthos); lev IV (Telmessos), lev. VII (Myra); lev. VIII (Patara).

5 Fellows 1847 lev. I, III (Ksanthos tiyatrosu); lev. IV (Telmessos tiyatrosu); lev. VII (Myra tiyatrosu); lev. VIII (Patara tiyatrosu).

6 Choiseul-Gouffier 1822, 124 lev. 71, lev. 72.

7 Strack 1843, lev. VII. 3.

8 Cockerell 1903.

9 Leake 1824, 321.

10 Mayer 1803, 4.

Fig. 5. *Myra Tiyatrosu Sahne Binası Çizimi*

F. Luschan'ın[11] 1832'deki yayınlarında Myra tiyatrosunun sahne binasının batı köşesindeki granit sütun ve üzerinde bulunan kompozit başlığın *in-situ* çizimi ve fotoğrafı bulunmaktadır (Fig. 5). Petersen – Luschan, Simena tiyatrosunun *cavea*'sının çizimini yapmışlardır[12]. Myra, Antiphellos, Telmessos, Patara tiyatrolarının çizimleri Dillettanti arşivinde bulunmaktadır[13]. J. H. A. Allan (Fig. 6)[14] ve E. D. Clarke[15] Telmessos tiyatrosunun gravürlerini yapmışlardır. O. Benndorf – G. Niemann'ın[16] yayınında ise daha önceki yayınlardan alınan tiyatro gravürleri ile birlikte Pınara tiyatrosunun planı (Fig. 7) ve Letoon tiyatrosunun güney-batı *parodos* girişinin gravürü, Letoon ve Patara tiyatrolarının fotoğrafları bulunmaktadır (Fig. 8).

Modern Araştırmalar

Lykia tiyatrolarından en anıtsal örneklerin içerisinde yer aldığı çalışmalar D. B. Ferrero tarafından hazırlanmış olup, Lykia Bölgesi'nin tiyatrolarını incelediği bandında yine gezginlerin çizimlerini yaptığı büyük tiyatrolara değinmiştir[17]. E. R. Fiechter[18] kitabında genellikle Yunanistan ve İonia Bölgesi'ndeki Hellenistik tiyatroları çalışmış, Lykia Bölgesi'nden Texier'in kitabından yola çıkarak Myra ve Patara tiyatrolarından bahsetmiştir. H. Bulle'nin

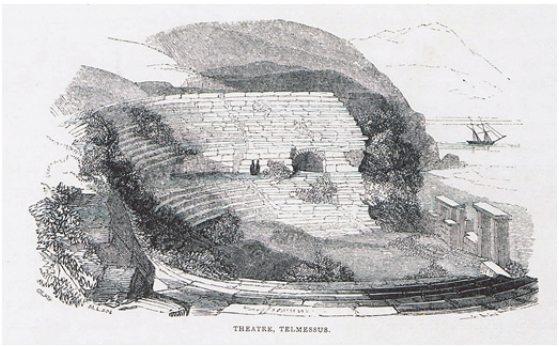

Fig. 6. *Telmessos Tiyatrosu*

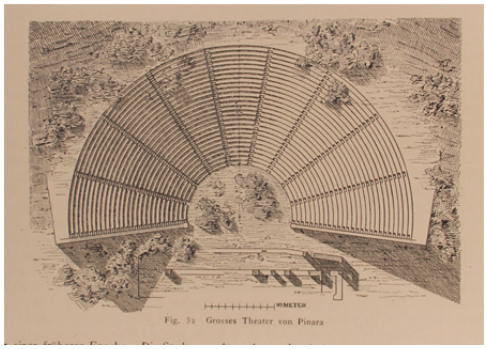

Fig. 7. *Pınara Tiyatrosu Planı*

[11] Petersen – Luschan 1889, 29, fig. 8.
[12] Petersen – Luschan 1889, 52, fig. 41.
[13] Society of Dillettanti 1797: Patara olarak çizilmiş örneğin Myra tiyatrosu olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İkinci bölüm, lev. LVI, LVII. Antiphellos tiyatrosu, ikinci bölüm, lev. LVIII, Telmessos tiyatrosu, ikinci bölüm, lev. LIX. Patara tiyatrosu: bk. Üçüncü bölüm, lev. XII. Myra tiyatrosu: beşinci bölüm, ek yayın III, lev. XII, XIII, XIV, XV.
[14] Allan 1843.
[15] Clarke 1824.
[16] Benndorf – Niemann 1884, 50 fig. 34 (Pınara tiyatrosu); 120, fig. 72, lev. XXVII, XXIX (Letoon tiyatrosu); lev. XXXIV, XXXV (Patara tiyatrosu).
[17] D. B. Ferrero tarafından tiyatrolar üzerine 4 ciltlik yayınlar yapılmıştır. Bk. Ferrero 1966; 1969; 1970; 1974. Tiyatroların genelinin bulunduğu yayını ise "*Batı Anadolu Tiyatroları*"dır. Bk. Ferrero 1990.
[18] Fiechter 1914, 94.

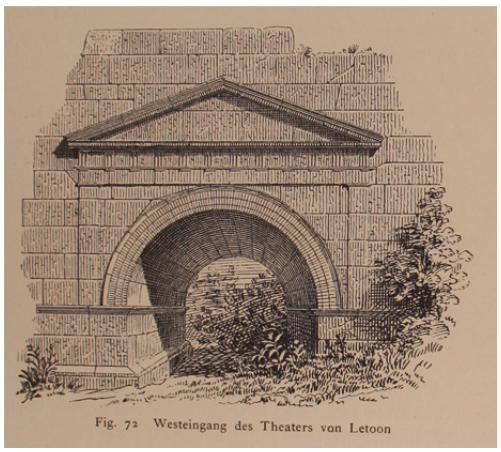

Fig. 8. *Letoon Tiyatrosu Parodos Tonozu*

kitabında genel olarak Anadolu tiyatroları değerlendirilmiştir[19]. 1880'li yılların ortasından 1900'lü yılların başına kadar yapılan araştırmalardan yaklaşık 80 yıl sonrasında G. Bean[20] yine Lykia Bölgesi'nin kentlerini araştırmış, tiyatrolarından da söz etmiştir. Bu yayınında; bugün sadece çanağı gözükmekte olan Korydalla tiyatrosunun taşlarının kamyonlarla taşındığından da bahsetmiştir. Tiyatroların *velum* sistemleri, R. Graefe tarafından[21] çalışılmış, Lykia Bölgesi'nden ise, Limyra, Kibyra ve Patara örnekleri incelenmiştir: J. Wagner'in[22] genel bilgiler içeren yayınında, Lykia Bölgesi tiyatrolarına değinilmiştir. J. Schäfer[23] Phaselis isimli yayınında kentin genelini tiyatrosuyla birlikte değerlendirmiştir. C. Bayburtluoğlu[24] Arykanda kentinin tamamını ele aldığı yayınında kentin tiyatrosunu da değerlendirmiştir. J. C. Golvin'in[25] kitabında genellikle Roma'dan örnekler bulunurken, Lykia Bölgesi'nden de Ksanthos, Myra, Kibyra gibi gladyatör oyunlarının oynandığı tiyatrolara yer verilmiştir. M. Zimmermann[26] Kyaneai antik kentini anlatırken, tiyatroya da değinmiştir. E. Frezouls[27] 1990'daki yayınında Ksanthos tiyatrosunun kazılarından bahsetmiştir.

Lykia tiyatrolarında araştırmalar yapan H. Y. Özbek[28] bu konuda 3 rapor yayınlamıştır: Bu raporların dışında, sahne binalarının genel değerlendirmesini içeren bir makalesi daha bulunmaktadır. W. W. Wurster[29], Lykia yerleşimlerinin urbanizasyonunu ele aldığı yayınında Kyaneai, Pınara, Arykanda tiyatrolarının kent içerisindeki yerlerini incelemiştir. J. Borchhardt[30] Myra tiyatrosunun genel plan özelliklerinden ve mimari bezeklerinden bahsetmiştir. Aynı eser içerisinde *mask friz*leri ve mimari bezekler de, G. Krien-Kummrow[31] tarafından çalışmıştır. Wurster[32] Lykia Bölgesi kentlerinin Dynastik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar olan şehirciliğinden bahsetmiş, bazı kentlerde tiyatrolar şehircilik açısından değerlendirilmiştir. A. Dinstl[33] Limyra tiyatrosunun sahne binasının süslemelerini incelemiş, yapının sahne binasının evrelerini, bezemelere göre tarihlemiştir. P. Knoblauch – Ch. Witschel'in[34] yayınında Arykanda'nın topografyası ve tiyatronun ye-

19 Bulle 1928, 267.
20 Bean 1998.
21 Graefe 1979, 141.
22 Wagner 1980, 132.
23 Schäfer 1981, 117-121.
24 Bayburtluoğlu 1982, 419.
25 Golvin 1988.
26 Zimmermann 1991, 187-264.
27 Frezouls 1990, 875-890.
28 Özbek 1991, 283-297; 1992, 9-19; 1993, 56-58.
29 Wurster 1976, 48.
30 Borchhardt 1975, 57 vd.
31 Krien-Kummrow 1975, 59-60.
32 Wurster 1996, 170.
33 Dinstl 1986, 140-220.
34 Knoblauch – Witschel 1993, 229-262.

rini irdelenmiştir. Knoblauch[35] Arykanda ve Limyra tiyatrolarının, özellikle de *cavea*'larının mimari özelliklerini çalışmış, bu iki tiyatroyu birbiriyle karşılaştırmış, sahne binalarının genel mimari özelliklerini belirleyerek, *cavea* ve sahne binasını tarihlendirmiştir. C. Le Roy[36], Ksanthos ve Letoon tiyatrolarını kazı raporlarında değerlendirmiştir. P. Ciancio Rosetto – G. Pisani Sartorio'nun[37] yayını, tüm tiyatroların yer aldığı 4 dilde yazılmış bir katalog çalışmasıdır. Kimi tiyatroların planları Ferrero'nun yayınından alınarak kataloga konmuştur. 1800'lü yıllarda bazı tiyatrolara gidilmeden adı geçen bu tiyatrolar katalogta anılmıştır. Örneğin Telmessos akropolis tiyatrosu yeri ve diğer özellikleri hakkında hiçbir bilgi bulunmaması nedeniyle, tanımlanamayan örnek olarak anılmıştır. Yine 1800'lü yıllarda Lykia'ya gelen gezginler, Simena'daki tiyatro için Teimiussa adını kullanmışlar. Katalogda hem Kekova hem de Teimiussa'daki tiyatrolardan bahsedilmekte, bu sebeple 2 ayrı tiyatro olduğu sanılmaktadır. Oysa tiyatro sadece Simena'da bulunmaktadır. L. Bier[38] kazıları yapılmamış olan Balboura tiyatrolarının *cavea*-sahne binası çizimleri ve kesitlerini yapmış, yüzeyde görülen veriler ışığında plan özelliklerini incelemiş, genel tarihlemeler yapmıştır. P. Knoblauch – H. Y. Özbek[39] yayınlarında Lykia Bölgesi'nin en büyük tiyatrosu olan Myra tiyatrosunun sahne binasını incelemişlerdir. Sahne binasının *hyposkene*'si ve *skenefrons*'unun bir bölümü korunmuş olup, çalışmada incelenen bölüm bu kısımlara aittir. Sahne binasının genel yapısallığı bu bağlamda değerlendirilmiştir. *Skenefrons*'a ait mimari bezeklerden ancak çevrede görülebilenler değerlendirilmiş olup, incelenmeyen çok sayıda bezekli mimari blok da bulunmaktadır. Sahne binasının, *postskene*sinin yapısallığı incelenmemiştir. Des Courtils – D. Laroche[40]; ve J. C. Moretti[41] tarafından hazırlanan Ksanthos ve Letoon tiyatroları hakkındaki her iki yayın rapor tarzındadır. Bu yayınlarda tiyatro kazılarından ele geçen tarihlendirmeye yarayacak buluntulara yer verilmemiştir. Sahne binalarının restitüsyonları hakkında bilgiler bulunmamaktadır. F. Işık[42] yayınlarında Patara tiyatrosunu genel özellikleriyle değerlendirmiştir. H. S. Alanyalı[43]; Patara tiyatrosunun kazılarını rapor olarak değerlendirip, tiyatronun *cavea*'sının ve sahne binasının mimari özelliklerini genel hatlarıyla anlatmıştır. Tiyatrodan ele geçen yazıtlar irdelenmiştir. K. Piesker – J. Ganzert tarafından 2004-2008 yılı Patara tiyatrosu araştırmalarına yönelik bir monografi hazırlanmıştır[44]. Des Courtils – L. Cavalier'in[45] şehircilikle ilgili yayınlarında, Ksanthos tiyatrosu urbanistik açıdan değerlendirilmiştir. Tlos tiyatrosunun kazılarının ardından, tiyatro ve sahne binası restitüsyonu üzerine yayınlar yapılmıştır[46]. R. G. Chase'in[47] yayında bulunan katalog, Ciancio Rosetto- Pisani Sartorio'nun çalışmasındaki tiyatro kataloguyla benzer içerikte olup, yeni olarak *stadion*lar eklenmiştir. Bu katalogun içerisinde Lykia Bölgesi örnekleri de bulunmaktadır. N. Çevik'in[48], Lykia Bölgesi'ni ele aldığı iki yayınında, kentler

---

35 Knoblauch 1993, 137-148.
36 Le Roy 1993, 305-308.
37 Ciancio Rosetto – Pisani Sartorio 1994, 491.
38 Bier 1990, 69-79 fig. 1-5, lev. 7-8; 1994, 27-46.
39 Knoblauch – Özbek 1996, 189-208.
40 Des Courtils – Laroche 1998, 137.
41 Moretti 1998, 52-55.
42 Işık 1999, 477-493; 2006, 263 vdd; 2010, 229 vdd; 2011.
43 Alanyalı 2005, 1-12; 2009, 117-143.
44 Piesker – Ganzert 2012.
45 Des Courtils – Cavalier 2001, 149-171.
46 Korkut *et al.* 2011, 1 vd; 2015a, 32-34; 2015b, 35-41.
47 Chase 2002, 82.
48 Çevik 2002; 2015.

incelenirken, tiyatrolardan bazılarına genel olarak değinilmiştir. C. Bayburtluoğlu[49], Arykanda tiyatrosundan genel hatlarıyla söz etmiştir. Bayburtluoğlu, Lykia Bölgesi kentlerini incelerken, tiyatroların bazılarını anmıştır. Zimmermann[50], Phellos'ta bir tiyatro olabileceğinden söz etmiştir. T. Corsten[51], Kibyra tiyatrosunun, C. Schuler[52] ise, Tlos tiyatrosunun yazıtlarını çalışmıştır. F. Sear[53] yayınında, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait tiyatroları incelemiştir. Söz konusu bu yayında, Lykia Bölgesi tiyatrolarından bazı örneklerin içerisinde yer aldığı bir katalog bulunur. Y. Yılmaz[54] Anadolu'daki tiyatroları tanıtan bir rehber kitap yayınlamıştır. N. Çevik[55], Myra tiyatrosunu genel hatlarıyla tanıtmış, 2010 yılından 2012 yılına kadar tiyatro kazılarından ve kazılar esnasında ortaya çıkarılan Myra tiyatrosunun altında bulunan Hellenistik *cavea*'dan ilk kez bahsetmiştir.

Fig. 9. *Rhodiapolis Tiyatrosu Hava Fotoğrafı*

Rhodiapolis tiyatrosunda 4 yıl süren çalışmalarla tiyatro ortaya çıkarılmıştır (Fig. 9). Elde edilen bilgiler, N. Çevik tarafından bir ön rapor[56]olarak değerlendirildikten sonra, kentin şehirciliği ile ilgili yayınında tiyatrodan bahsedilmiştir[57]. Rhodiapolis tiyatrosu, B. Özdilek tarafından Lykia tiyatroları ile birlikte doktora çalışmasında[58] değerlendirildikten sonra, 2012 yılında bir monografi ile bilim dünyasına sunulmuştur[59]. 2011 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır (Fig. 10). Restorasyon çalışmalarında batı *analemma* duvarı tamamen sökülerek zeminde sağlamlaştırma yapılmış, *analemma* duvarında kullanılmayacak durumdaki blokların yerine aslına uygun bloklar üretilerek duvar restore edilmiş, *cavea*'nın doğu arka *analemma* duvarındaki eksik bloklar ve *cavea* bölümünde eksik oturma sıraları üretilmiş, *cavea*'nın arkasında bulunan duvar restore edilmiştir. Sahne binasının duvarları sağlamlaştırılmış, *pulpitum* aslına uygun şekline göre restore edilmiştir.

Fig. 10. *Rhodiapolis Tiyatrosu Restorasyonu*

Son yıllarda Lykia Bölgesi tiyatrolarına yönelik kazı ve restorasyon çalışmaları ivme kazanmakta ve konuyla ilgili literatür gün geçtikçe zenginleş-

49 Bayburtluoğlu 2004.
50 Zimmermann 2003, 101-104.
51 Corsten 2005, 27-8.
52 Schuler 2004, 691-699.
53 Sear 2006, 374.
54 Yılmaz 2009.
55 Çevik 2010a, 53-82; 2010b, 29-63; 2013b, 4 vdd; Çevik *et al.* 2013, 90-96; Çevik 2015, 370 vd.
56 Çevik 2008, 24; 2013a, 129-142.
57 Çevik – Bulut 2010, 29 vdd.
58 Özdilek 2011.
59 Özdilek 2012.

Fig. 11. *Antiphellos Tiyatrosu Restorasyonu*

Fig. 12. *Telmessos Tiyatrosu Restorasyonu*

mektedir[60]. Tlos tiyatrosunun restitüsyonu tamamlanarak, yapı restorasyon çalışmalarına hazırlanmıştır[61]. Patara tiyatrosu kazılarak sonuçları bir monografi ile sunulmuştur[62]. Myra tiyatrosunda kazılar yapılmış ve 2013 yılında *proskene* restorasyonu gerçekleştirilmiştir[63]. Antiphellos tiyatrosunun restorasyonu 2011 yılında yapılmıştır (Fig. 11). Restorasyonda *cavea analemma* blokları ve oturma sıraları aslına uygun bloklar yerine, çimento kullanılarak yapılmıştır. *Orkestra*'nın orjinali sıkıştırılmış toprak iken, yapılan restorasyonda *orkestra* çimento ile kaplanmıştır[64]. Telmessos tiyatrosunun 2012 yılında başlatılan restorasyonu tamamlanmak üzeredir (Fig. 12). Telmessos tiyatrosunun restorasyonu sırasında Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen parapet duvarı ve *cavea*nın ortasında yer alan mekân sökülerek ortadan kaldırılmıştır. Böylece tiyatronun Roma İmparatorluk Dönemi'nde *arena* olarak kullanılan, vahşi hayvan dövüşlerinin yapıldığı Geç Roma evresi yok edilmiştir[65]. Myra tiyatrosunun *proskene*'sinde

---

60 Bu çalışmada bölgesel olarak özetlenen koruma ve restorasyon çalışmalarındaki artış tüm ülkedeki arkeolojik varlıkların korunmasına yönelik genel tavrın bir yansımasıdır ve bu anlamda sevindiricidir. Fakat bu koruma faaliyetleri içerisinde uluslararası sözleşmelerle belirlenen etik ve pratik uygulamaya yönelik ilkelerin temel alınmadığı uygulamalar da bulunmaktadır. Minimum değerde yeni bloklar üretilip, yapının aslını korumak amaçlanmalı iken, turizm adına "*inşa edilmiş yeni tiyatrolar*" yerine aslının korunduğu, hiçbir evresinin yok edilmediği antik tiyatro restorasyonları doğru uygulamalar olacaktır. Asıl amaç, bilimci nesiller tarafından zamanla ulaşılan doğru anlamlandırma için eserlerin bilgisinin, dolayısıyla kendisinin yanıltıcı olmayan şekilde korunma gerekliliğidir. Bu tür bir koruma anlayışı zaten bilim yoluyla insanlığa hizmet etmektedir. Korumacılık ve restorasyon çalışmalarının itici gücü, kuralsız, dengesiz veya her koşulda aranacak bir turizm faydası olmamalıdır.

61 Akdağ 2014; Korkut 2015a, 32 vdd; 2015b, 35 vdd.

62 Piesker – Ganzert 2012.

63 Çevik *et al.* 2013, 90 vd.

64 Venedik Kriterleri'ne uygunluktaki şartlardan biri, var olan orijinal malzemenin oranıdır. Yapılan uygulamalarda, belli oranda orijinal malzeme bulunması gerekmektedir. Tamamlamalarda kullanılan malzeme antik dönem orijinal malzemeden belli oranda, birkaç ton daha açık ya da koyu olabilir. Restore edilen kısım ile orijinal bölüm arasında ince bir bordür yapılarak, iki evre birbirinden ayırt edilebilir. Malzeme seçimi dışında, yapının orijinal evrelerinin korunması temel ilkedir. Sencer Şahin'in Akron, Şubat 2012'de değindiği bir konuya vurgu yapmak gerekmektedir: "*Kazılar ve restorasyonlar felsefi ve bilimsel bir temele oturtulmadığı için çoğu kez kültür varlıklarının tahribi ya da dejenerasyonu sonucunu doğurmaktadır*". Genelleme yapmak doğru olmasa da maalesef örnekleri bulunmaktadır.

65 Telmessos tiyatrosunun restorasyon uygulaması ile ilgili sıkıntılar gündeme yazılı basın aracılığıyla getirilmiştir. Telmessos tiyatrosunun restorasyonunda eleştirilen kısım, tiyatronun orijinal malzemesi olan dolomit taşı yerine mermer kullanılmasıyla ilgilidir. Yetkili kurumların yaptığı açıklamalar, restorasyonda kullanılan malzemenin aslına uygun olduğu yönündedir. Telmessos tiyatrosunun restorasyonunda var olan uygulama

Fig. 13. *Myra Tiyatrosu Restorasyonu*

2011 yılında restorasyon çalışması yapılmıştır (Fig. 13). Yapılan restorasyon çalışmalarında varolan materyal korunarak, sadece eksikliklerin tamamlanması şeklinde yapının orijinalliği korunmaya çalışılmıştır. *Proskene*'nin blokları yerlerine yerleştirilip, eksik bloklar tamamlanmıştır. Sahne binasının sütunlarına *anastylosis* çalışması yapılmıştır. 2012 yılında Myra tiyatrosunun *postskene*, doğu *cavea*'nın tonozlu arkat kısımlarının sağlamlaştırılması için kazılar ve çalışmalar yürütülmüştür[66]. Letoon iyatrosunda 2011 yıllında *cavea* temizliği, *orkestra*'nın kuzey yarısının *proedria* koltuklarının üzerindeki kısıma kadar gerçekleştirilmiştir. 2012 yılında tiyatroda jeofizik ölçümleri yapılmıştır. Bu çalışma doğrultusunda, tiyatronun kuzeybatı *parodos*'u ve *proskene*'si kazılarak yapı ortaya çıkarılmıştır. Önceki yıllarda yapılan sondajlara ek olarak, *skene* ile *cavea* arasında kuzeybatı *parodos* alanında kazılar yapılarak, tiyatroda konservasyon ve çevre düzenlemesi çalışmalarına başlanmıştır[67]. Arykanda, Limyra ve Ksanthos tiyatroları kazılmıştır. Kadyanda tiyatrosunda kısa süreli temizlik çalışmaları-kazı yapılmıştır. Phaselis yüzey araştırmaları kapsamında tiyatronun rölöve çizimleri yapılarak, Phaselis tiyatrosunda restitüsyon projesi hazırlanmıştır[68].

Erken Örnekler

Şimdiye kadar tiyatro araştırmalarında kabul edilen geleneksel tiyatro mimarisi dışında, Lykia Bölgesi'nde özellikle akropolis yerleşimlerinde genellikle ana kayaya oyulan oturma sıralarından oluşan toplanma alanları, gösteri yapıları bulunmaktadır. Bu yapıların işlevi o dönemde çok yönlü olup, toplantıların yanısıra dinsel ritüeller ve tiyatro gösterilerine de hizmet etmiş olabilirler.

Çalışmalarla ulaşılan sonuçlar, Klasik–Erken Hellenistik Dönem'de Lykia'nın tiyatro kültürünün bu coğrafyada belki de beklenenden daha erkenden beri var olduğunu düşündürmektedir. Lykia kentlerinde tiyatro gösterileri ve toplantılar için ana kayadan oyulmuş, Geç Arkaik Dönem'den itibaren, Klasik ve Erken Hellenistik dönemlerde tiyatro işlevi taşıyabilecek toplanma alanları bulunmaktadır. Avşar Tepesi ve Mnara'da bulunan tiyatro -gösteri- seremoni yapıları düz formlu oturma sıraları şeklindedir. Myra akropolis toplantı mekânı ise, *theatrum tektum* şeklinde üzeri örtülü ana kayaya oyulmuş "U formlu" oturma sıralarından oluşur. Bu sayılan örnekler geleneksel tiyatro mimarisinin henüz bu bölgeye gelmeden önceki, tiyatro gösterileri, dinsel seremoni ve toplantı amaçlı kullanılan çok amaçlı mimari yapılardır.

Ana kayaya oyulmuş bu erken tiyatro-toplantı mekânları arasında; en erkeni Avşar Tepesi'nde bulunur. Agora alanındaki Geç Arkaik-Klasik Dönem'e ait olduğu düşünülmektedir. Yapının, 8 m genişliğindeki temel duvarının üzerine ahşap oturma sıraları yerleştirilmiş olmalıdır. F. Kolb, bu ala-

malzeme şeçimiyle ilgili tartışmalardan öte, yukarıda açıklanan varolan karakteristiği yok edip ortadan kaldırma durumu daha vahim bir tabloyu ortaya koyar.

66 Çevik *et al.* 2013 90 vd.

67 Atik-Korkmaz *et al.* 2013, 73 vd.

68 Arslan – Tüner-Önen 2015, 199, fig. 2.

Fig. 14. *Myra Akropol Toplantı Mekânı*

nın tören ve gösterilerin izlendiği theatral faaliyetler için kullanıldığından bahsetmektedir[69]. Mnara'da bulunan yapı düz oturma sıralarına sahiptir. Bu mimari özelliğinden dolayı yapıda, toplantı ve tiyatro gösterileri, şölenlerin yapılabileceği ve böylece çok amaçlı kullanılabileceği düşünülmektedir. Dikdörtgen yapı, tek yönlü 11 sıra düz oturma sırasından meydana gelir. Hem ana kaya hem de kesme taş bloklardan oluşan hibrid bir formdadır. Oturma sıralarının önünde kalan düzlük alanda gösteriler yapılmıştır[70].

Myra akropolis'inde *theatrum tectum*-toplantı mekânı[71] bulunmaktadır (Fig. 14). Kazılar yapılmadan bu toplantı mekânının tarihini söylemek güçtür ancak bu mekânın hemen arkasında yer alan kaya mezarı Klasik Dönem'e tarihlenmektedir. Yine toplantı mekânının yakınında Klasik Dönem'e tarihlenen çok sayıda arkeolojik kalıntı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ana kaya işleme geleneği özellikle Klasik Dönem'de yoğun olarak yerleşilen akropolis yerleşimlerinde ve Lykia'ya has kaya mezarlarında karşımıza çıkar. Bu veriler doğrultusunda Myra akropolis toplantı mekânının erken evresinin, düzlükte yer alan ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen tiyatrodan önceki bir sürece ait olabileceği düşünülmektedir.

Lykia'nın orta ölçekli tiyatroları sınıfına giren Telmessos akropolis tiyatrosunun[72], *cavea*'sında 16 oturma sırası bulunmaktadır (Fig. 15). Bu oturma sıraları ana kayanın kesintisiz olduğu yerlerde yekpare şeklinde, ana kayanın olmadığı alanlarda ise kesme taş blokların boşluklara yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Böylece blokların yok olması sonucunda, günümüzde *cavea*'nın bazı yerlerindeki boşluklar ortaya çıkmıştır. Telmessos akropolis örneği; bir gezgin tarafından sadece "*tiyatro olabilecek bir yapı var*" denilerek, "günlük" tarzındaki notlarında yer bulmuştur[73]. J. Borchhardt yayınında Telmessos'un akropolis'inin kesitinde, tiyatroyu işleyerek bir kaya tiyatrosu olduğundan bahsetmiştir[74]. Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Telmessos tiyatrosu dışında, elde edilen son veriler ışığında kentin Klasik ve Hellenistik Dönem yerleşiminin olduğu akropolis'inde, geleneksel oturma sırası formundaki *cavea* inşa tarzı ile Telmessos

Fig. 15. *Telmessos Akropolis Tiyatrosu*

69 Kolb 2008, 54.

70 Çevik *et al.* 2004, 109 vd; Çevik 2015, 497.

71 Çevik 2010a, 53 vd; Özdilek 2011, 137.

72 Hoskyn 1889, 146. R. Hoskyn gezi notlarında büyük tiyatro dışında kuzeyde küçük bir tiyatrodan bahseder. Fakat kendi de kayaya oyulmuş bu yapının tiyatro olduğundan pek emin değildir. Tiyatronun yeri, formu ve özellikleri hakkında hiçbir bilgi vermemektedir.

73 Hoskyn 1842, 143-161.

74 Borchhardt – Bleibtreu 2013, 41, fig. 78. 1-3.

tiyatrosundan daha önceki bir döneme ait, başka bir tiyatronun daha varlığı kanıtlanmıştır[75].

Kandyba tiyatrosu için bazı yayınlarda "*tiyatro gibi bir oyuk*" ibaresi geçmektedir[76]. Bir yayında ise *bouleuterion* olarak değerlendirilmektedir[77]. Bu örnekte *cavea* daha küçük olup, tek bir anakaya kütlesinin işlenmesiyle oluşturulmuştur (Fig. 16).

Fig. 16. *Kandyba Tiyatrosu*

Klasik ve Hellenistik Dönem'de tiyatro binaları hem dinsel içerikli oyunlar hem de meclis toplantıları için kullanılan, çok işlevli yapılardır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise yeniden yapılaşma ve meclis binalarının inşası ile birlikte tiyatroların toplantı amaçlı kullanımı son bulmuştur. Bunun en güzel örneği Rhodiapolis tiyatrosudur. Kazılarda bulunan Hellenistik Dönem'e ait oy pusulaları ve yazıtlar ışığında, Rhodiapolis tiyatrosunun Hellenistik Dönem'de toplantı salonu olarak da kullanıldığı kanıtlanmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde sahne binasının bir kısmının üzerine ayrı bir toplantı salonu inşa edilmiştir[78].

Tiyatro Evreleri

Kazılarla şimdiye kadar ortaya çıkarılan tiyatroların ilk yapım evresi Hellenistik Dönem'dir. Tiyatroların büyük bir çoğunluğu, Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapılan eklemelerle "*Greko Romen*" olarak adlandırılan bir mimari tarza ulaşırlar. Tiyatroların hemen hepsi kentlerdeki kamu merkezinde inşa edilirken, topografyanın zorlamasıyla şehir merkezine inşa edilememiş, istisna örnekler de mevcuttur. Mimarlık tekniği açısından, feodal sistemlerdeki asillerin, bireysel olarak, kalıcı ve ihtişamlı bir şehir yönetimi yaratma, geliştirme çabaları, her şeyden önce görkemli kamu binaları ile vurgulanmıştır. Genişleyen şehirlerle birlikte tiyatrolar, *odeon*'lar ve *bouleuterion*'lar gibi yapıların boyutları da büyümüştür. Bu gelişme ve genişleme aşamasında, özellikle tiyatro yapıları ön plana çıkmıştır. Geleneksel formda at nalı *cavea-orkestra* ve sahne binasına sahip örnekler Lykia Bölgesi'nde özellikle MÖ II. yüzyılda inşa edilmiştir. Şehirlerin görünümünü geliştiren, Lykia ve Pamphylia bölgeleri, MS 43 yılında kesin olarak Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelmiştir[79] ve akabinde Lykia yerleşimleri arasında Roma tipi kamu yapılarının inşa yarışı başlamıştır[80]. Ardından MS 141'de bölgede çok şiddetli bir deprem yaşanmıştır. Yeniden yapılanma sürecinde, yapmış olduğu büyük miktarlardaki yardımlarla Rhodiapolisli Opramoas ile Iason gibi zenginler, kamu binaları ve anıtsal binaların onarılmalarına ve yeniden inşalarına büyük katkılar sağlamışlardır[81]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde uygulanan tadilat ve değişiklik sürecinde, Hellenistik Dönem'deki yapı evreleri korunurken, tiyatroların *cavea*larına eklemeler de yapılmış, MS 141 depremiyle özellikle yıkılan sahne binalarının çoğunluğu bu tarihten sonra yeniden inşa edilmiştir. Hellenistik evresi olup, deprem sonrasında olasılıkla kullanılamayacak duruma gelmiş olan Myra ve Ksanthos gibi tiyatrolar, MS II. yüzyılda yeniden inşa edilmişlerdir. Myra tiyatrosunun Geç Hellenis-

---

75 Özdilek 2011, 137 vd, 417.
76 Wurster 1976, 48.
77 Balty 1991, 557.
78 Özdilek 2011, 101 vd.
79 Lykia ve Pamphilya bölgelerinin Romanizasyon süreci ile ilgili olarak bk. Ünver 2005; Çevik 2015, 43.
80 Wurster 1996, 163.
81 Akdoğu-Arca 2002, 79-90.

Fig. 17. *Myra Tiyatrosu Tonozlu Oda, Devşirme Yazıtlı Oturma Sırası.*

evresinin olduğu, tonozlu galeriler içerisinde devşirme malzeme olarak kullanılan, olasılıkla önceki evreye ait yazıtlı oturma sıraları ile belirlenmiştir (Fig. 17). Ardından 2013 yılında tiyatro restorasyon çalışmaları esnasında, var olan Roma İmparatorluk Dönemi *cavea*'sının altında bir başka *cavea*'nın daha ortaya çıkması, tiyatronun ilk yapım evresinin Hellenistik Dönem'e ait olduğunu kanıtlamıştır[82]. Hellenistik tiyatronun *cavea*'sı daha küçük boyutlu olup, Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki tiyatronun *cavea*'sından daha farklı bir yönelime sahiptir.

Korunmuşluk Özellikleri

*Cavea*sıyla en iyi korunmuş örnekler; Arykanda (Fig. 18), Antiphellos (Fig. 11), Letoon (Fig. 19), Limyra (Fig. 20), Kadyanda (Fig. 21), Kibyra (Fig. 22), Kyaneai (Fig. 23), Myra (Fig. 24), Patara (Fig. 25), Phaselis (Fig. 26), Rhodiapolis (Fig. 9), Simena (Fig. 27), Tlos (Fig. 28) ve Ksanthos (Fig.29) örnekleridir. Erken form gösteren ana kaya tiyatrolar dışında, Simena örneği de tüm *cavea*'sı ile ana kayaya oyularak şekillendirilen bir örnektir. Küçük kapasiteli tiyatrolar grubuna giren yapı, tek bölümden oluşmaktadır (Fig. 27).

Sahne binası yapısının statik naifliği dolayısıyla yıkılgan olmasına rağmen, kısmen de olsa iyi korunabilmiştir. Sahne binası bezekleri sayesinde, inşa dönemleri hakkında bilgiye sahip olduğumuz örnekler ise; Myra, Patara, Telmessos, Tlos ve Ksanthos tiyatrolarıdır.

Bugün sadece *cavea*'nın inşa edildiği çanak bulunan, antik kaynaklardan da varlığını bildiğimiz örnekler vardır. Bu örnekler; Gagai, Korydalla ve Lydai tiyatrolarıdır. Genellikle modern kasabalar kurulurken, tiyatrolar hazır yapı taşı olarak görülmüştür. Üç örnek içinde en çok tahrip olan Lydai tiyatrosunun bugün sadece yalın çanağı izlenebilmektedir (Fig. 30). Az sayıda oturma sırası korunabilmiş örneklerden; Sidyma tiyatrosunun sadece *ima cavea*sı[83] korunmuştur. *Summa cavea*'sının[84] tamamına yakını sökülmüş örnek ise Telmessos tiyatrosudur.

Ağır tahribata uğramasına rağmen, kısmen de olsa korunabilmiş diğer tiyatrolar; Idebessos (Fig. 31)[85], Neisa (Fig. 32), Oinoanda (Fig. 33), Balboura Aşağı (Fig. 34), Balboura Yukarı (Fig. 35), Boubon (Fig. 36), Olympos (Fig. 37), Telmessos akropolis tiyatrosudur (Fig. 15). Henüz kazısı yapılmamış olan Telmessos akropolis tiyatrosunun bulunduğu alan yoğun bitki örtüsü ve dolgu toprakla kaplı olduğundan, yapının durumu hakkında çok ayrıntılı bilgiye sahip değiliz.

Konum-Yerleştiriliş ve Yönleri

Tiyatroların hemen hemen tamamı, kalabalık grupların buluştuğu önemli birer kamu yapısı oldukları için kent merkezinde yer almışlar[86], sadece jeomorfolojik bakımdan kent merkezinde tiyatroyu

---

82 Çevik 2013b, 10.

83 *Ima cavea* terimi; *cavea*nın en çok oturulmak istenen aşağı bölümüdür. Bk. Özdilek 2012, 120.

84 Summa cavea terimi; *cavea*nın üst bölümüdür.

85 Kızgut *et al*. 2009, 145 vdd.

86 Özdilek 2011, 151 vd.

Fig. 18. *Arykanda Tiyatrosu*

Fig. 19. *Letoon Tiyatrosu*

Fig. 20. *Limyra Tiyatrosu*

Fig. 21. *Kadyanda Tiyatrosu.*

Fig. 22. *Kibyra Tiyatrosu*

Fig. 23. *Kyaneai Tiyatrosu*

Fig. 24. *Myra Tiyatrosu*

Fig. 25. *Patara Tiyatrosu*

Fig. 26. *Phaselis Tiyatrosu*

Fig. 27. *Simena Tiyatrosu*

Fig. 28. *Tlos Tiyatrosu*

Fig. 29. *Ksanthos Tiyatrosu*

Fig. 30. *Lydai Tiyatrosu*

Fig. 31. *İdebessos Tiyatrosu*

Fig. 32. *Neisa Tiyatrosu*

Fig. 33. *Oinoanda Tiyatrosu*

Fig. 34. *Balboura Aşağı Tiyatro*

Fig. 35. *Balboura Yukarı Tiyatro*

Fig. 36. *Boubon Tiyatrosu.*

Fig. 37. *Olympos Tiyatrosu*

Fig. 38. *Patara TiyatrosuVelum Sistemi Rekonstüksiyonu*

Fig. 39a. *Rhodiapolis Tiyatrosu. Cavea Baldeken Yuvaları*

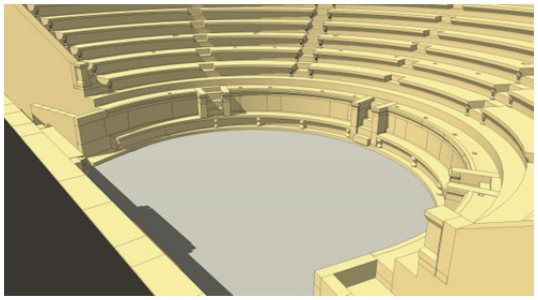

Fig. 39b. *Rhodiapolis Tiyatrosu Cavea Rekonstrüksiyonu*

Fig. 40. *Balboura Yukarı Tiyatrosu*

yaslayacak uygun bir tepe bulunmaması gibi durumlarda, Pınara, Kyaneai örneklerindeki gibi, az da olsa kent merkezinden uzağa inşa edilmişlerdir[87].

Lykia tiyatroları içerisinde bazı örneklerin (Myra, Tlos, Rhodiapolis) anıtsal boyutları nedeniyle, özellikle oturma sıraları, *cavea* ve sahne binası *profil*'lerinde yarım kalmış işçilik görülebilmektedir[88]. Bununla birlikte *cavea*'sının ortasında ana kaya kütlesi işlenmeden bırakılmış Balboura Yukarı (Fig. 40) ve Balboura Aşağı tiyatroları gibi örnekler de bulunmaktadır. Lykia Bölgesi'nin dağlık topografik yapısından dolayı Hellenistik Dönem'de inşa edilen tiyatrolar yamaca yaslandırılmış, özellikle *summa cavea* bölümlerinde eğimin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Kentlerde tiyatro inşa edileceğinde, üzerinde durulan en önemli nokta yer seçimidir. Tiyatronun konum yeri şeçilirken, kentin topoğrafyası, tiyatronun yönü, meteorolojik koşullar ve tiyatro ile bağlantılı diğer yapılar göz önünde tutulur. Tiyatronun yönünün belirlenmesinde, gösteri saatlerinde güneşin konumu, rüzgâr durumu, *cavea*'nın bakacağı yön ve manzara, yapının kentteki konumunu belirleyen faktörler arasındadır. Vitruvius, tiyatroların yerleştirilişinde yön seçimine değinmese de bataklık alanlar ve rüzgâra dikkat edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir[89]. Bu sebeplerden ötürü Lykia tiyatrolarının büyük bir çoğunluğu, güneşten yaralanmak için, güneye yönlendirilmekteydi. Tiyatrolar ikinci çoğunlukla da güneydoğu ve güneybatı yönlerine konumlandırılmışlardır[90]. İncelenen 32 tiyatronun 6'sı güneye (Antiphellos, Apollonia, Boubon, Korydalla, Neisa, Oinoanda); 5'i güneybatıya (Kandyba, Kyaneai, Limyra, Lydai, Pınara); 5'i güneydoğuya (Kadyanda, Myra, Rhodiapolis, Sidyma, Simena); 4'ü kuzeye (Megiste, Patara, Telmessos akropolis, Telmessos); 5'i kuzeybatıya (Arykanda, Gagai, Olympos, Tlos, Ksanthos); 3'ü batı yönüne (Idebessos, Letoon, Phaselis) bakmaktadır.

Kapasite

Tiyatrolar kapasite hesaplamalarına göre[91] üç gruba ayrılmışlardır[92]. 0-2000 kişi kapasiteli küçük tiyatrolar; Apollonia, Balboura Yukarı, Boubon, Idebessos, Kadyanda, Kandyba, Neisa, Olympos, Rhodiapolis, Simena tiyatrolarıdır. 2000-5000 kişi kapasiteli orta boyutlu tiyatrolar; Antiphellos, Kyaneai, Limyra, Oinoanda, Phaselis, Pınara, Telmessos ve Ksanthos tiyatrolarıdır. 5000 ve üzeri kapasiteye sahip büyük boyutlu tiyatrolar; Kibyra, Letoon, Myra, Patara ve Tlos tiyatrolarıdır. Kapa-

87 Özdilek 2011, 156 vd.
88 Özdilek 2011, 158.
89 Vitr. *de Arch.* V. III. 1.
90 Özdilek 2011, 151.
91 Özdilek 2011, 33 vd.
92 Özdilek 2011, 162.

sitesi hesaplanamaz durumdaki tiyatrolar, Balboura Aşağı, Gagai, Korydalla, Lydai, Sidyma ve Telmessos akropolis örnekleridir.

Büyük bir çoğunluğu Hellenistik Dönem'de inşa edilen tiyatrolar, MS II. yüzyılda yaşanan depremle yıkılmıştır. Küçük Asya Eyaleti'nde yaşanan yoğun Romanizasyon sonucunda, Hellen mimarisindeki tiyatroların, Roma İmparatorluk Dönemi'nde artan nüfus ile birlikte *cavea*'larının yetersiz kalması sonucunda, Roma tarzında onarıldıktan sonra, *cavea*larının boyutları büyütülmüştür. Bu örnekler Kibyra, Rhodiapolis, Antiphellos, Patara ve Tlos tiyatrolarıdır. Kibyra tiyatrosunda olduğu gibi bazı tiyatroların *cavea*'larında genellikle arka orta kısmından başlayarak yanlara doğru genişletilme yapılmıştır. Kimi zaman *summa cavea* bölümü, kimi zaman da birkaç sıra oturma sırası eklemek suretiyle kapasite artışına gidildiği anlaşılmıştır. Tiyatroların *analemma* duvarlarının incelenmesi sonucunda Antiphellos, Kyaneai ve Rhodiapolis tiyatrolarının *cavea*'larına Roma İmparatorluk Dönemi'nde genişletme yapıldığı tezi ilk kez söz konusu edilmektedir. MS II. yüzyıl depreminden sonra bazı tiyatrolarda ortak kenarları ince çerçeveli, ortası *bosaj*lı duvar örgüsü kullanılmıştır. Rhodiapolis tiyatrosunun restorasyonu sırasında batı *parodos* duvarı söküldüğünde, iç kesimde bir duvar ve basamaklı yolla aynı döşemde bir yol ortaya çıkmıştır. Bu örgünün, tiyatronun ilk inşa evresinde *cavea*ya ulaşan yol olduğu düşünülmüştür. MS II. yüzyılda *cavea*'nın genişletilerek, son 5 sıra oturma sırasının eklendiği tespit edilmiştir[93].

Cavea Özellikleri

Cavea terimi, seyircilerin oturduğu alan için, *gradus* ise oturma sıraları için Latinceden alınıp kullanılmıştır[94]. *Cavea*'nın Hellence karşılığı ise *theatron* veya *koilon*'dur. Bu çalışmada *cavea* teriminin seçilmesinin sebebi, Roma'da artan inşaat teknolojisiyle *cavea* kavramına *ima* ve *summa cavea* kelimelerinin eklenmiş olmasıdır.

Lykia tiyatrolarının büyük bir çoğunluğu Hellenistik Dönem'e aittir ve Vitruvius'un[95] belirlediği Hellenistik Dönem tiyatrolarının genel formuna uymaktadır. *Cavea*'larının formu at nalı biçiminde, ya da yarım daireyi biraz geçmektedir. Hellenistik *cavea*'lar sahne binalarından ayrı olarak planlanmakta ve *parodos*'ların üzeri açık olarak inşa edilmektedir[96]. Büyük bir çoğunluğu da, ters duran dairesel, kesik koninin iç yüzeyi biçiminde yapılmışlardır. Ancak bu yüzeyin yaklaşık 150 derecelik merkez açılı dış dilimi; sahne binası, aktiviteler ve giriş-çıkış trafiği için ayrılmıştır. *Cavea*, geri kalan yaklaşık 210 derecelik bir merkez açıya karşılık olan iç kısmına yerleştirilmiştir. Yine kullanımın gerektirdiği nedenlerle, bazı antik tiyatrolarda *orkestra*'nın dairesel biçimi, *cavea*'ya uyar biçimde, *analemma* uçlarında, *parodoi*'dan girişleri kolaylaştırmak, ayrıca *cavea*'dan *skene*'ye bakış açısını genişletebilmek, kapasiteyi arttırmak amacı ile açılarak ve uzatılarak "nal" şekline sokulmuştur. Tiyatroların ana kayaya oturtulan kesimlerinde *cavea* eğimi normalinden daha fazla tutulabilir. *Cavea*'nın dolgu malzemesi üzerine inşa edilen bölümlerinde ise, dolgu malzemesinin daha sağlam olarak zeminde tutunması ve kaymasını önlemek gibi statik nedenlerle eğimi azaltılmaktadır[97]. Böy-

---

93 Özdilek 2011, 97.

94 Sear 2006, 1.

95 Vitr. *de Arch.* V. VII. 1.

96 Priene hellenistik tiyatronun tasarımı için bk. Ferrero 1970, lev. II.

97 Hellenistik Dönem'de inşa edilen, fay hattı üzerinde bulunan birbirine yakın Hierapolis ve Laodikeia kentlerinin tiyatrolarının kurulduğu alanların fay hattına denk gelmeleri nedeniyle oturma sıraları her ikiside tamamen çökmüş ve kullanılamaz hal almışlar bu sebeple de Roma İmparatorluk Dönemi'nde yeni tiyatrolar

le durumlarda *cavea* oturma sıralarının hem ana kaya bölümünde, hem de dolgu bölümünde aynı seviyede olmalarını sağlarken yüksekliklerini standart olarak örneğin; 0,45 m. tutunca, eğimi az olan dolgu kesiminde kendiliğinden artar. Bu kaçınılmaz oluşum, tiyatrolarda yukarıdan bakışta (zemin planında görüleceği gibi) simetriyi bozar. Örneğin, Rhodiapolis tiyatrosunda doğu kanadının, batı kanadına oranla daha yayvan ve daha enli oluşunun ve simetrinin bozuluşunun sebebi bu tür kaçınılmaz uygulamadır. Oturma sıraları için verilmiş ölçüler, bir bakıma örnek durumunda, ortalama değerler olup, tiyatroların hem kendi içlerinde hem de aralarında, ∓3-5 cm. arasında değişebilirler. Örnek olarak; *diazoma*'nın alt kesimindeki (*ima cavea*) eğim daha az, üst kesimindeki (*summa cavea*) eğim daha fazladır. Bu uygulamanın iki nedeni vardır. Bunlardan ilki; yer darlığından dolayı sahneye ve *orkestra*'ya bakış açısını artırmak gibi optik nedenler, ikincisi ise artan kitlesel yükü ve sismik hareketlerde oluşacak momenti daha sağlıklı yerleştirmek gibi statik nedenlerdir. Bunun geometrik sonucu olarak da, oturma sıralarının yükseklikleri sabit tutulduğunda derinlikleri azalır. Örneğin Myra tiyatrosunda olduğu gibi.

Tiyatroların ilk planlanma aşamalarında söz konusu pek çok parametrenin başında, kullanım amaçları ve bunu karşılayacak kapasite miktarı göz önünde tutulmuştur. Tiyatronun inşa edildiği dönemde, kent nüfusu ve tiyatrodaki aktivitelere katılacak çevre nüfusu, tolerans payları ile hesaplanarak planlamaya esas alınmaktadır. Bu sonuç, tiyatronun inşa edileceği yerin seçiminde de rol oynamaktadır. Bu dönemde Lykia kentlerinin büyüklükleri doğal olarak birbirinden farklı olduğu için, inşa edilen tiyatrolar da farklı büyüklüklerde planlanıp inşa edilmişlerdir. Hellenistik Dönem ile Roma İmparatorluk Dönemi'nde şehircilik kavramlarında çok köklü farklılıklar vardır. Örneğin; Hellenistik Dönem'de kentler, güvenlik nedeniyle tepelerde kurulmuş, küçük yerleşim birimlerinden oluşan, düzensiz bir planlamaya sahipken, Roma İmparatorluk Dönemi'nde güvenlik kaygısının olmayışı ve artan nüfusla birlikte genelde kentler, topoğrafyanın olanak sağladığı düz alanlarda, düzenli şablonlara göre planlanıp, büyük boyutlu olarak kurulmuşlardır[98]. Ancak Lykia Bölgesi'ndeki kentlerin kuruluşları da çoğunlukla Hellenistik Dönem öncesine dayandığı ve yerleşimler tepelik alanlarda kuruldukları için, şehircilikte zamanla görülen eklektik yapılaşma, aynı tiyatrolarda görülen *Greko-Romen* tarzın oluşumu gibidir. *Greko-Romen* tarz ise, Hellenistik tarzda inşa edilen tiyatroların, Roma İmparatorluk Dönemi'nde genişletilmesi ve onarımları sırasında, Roma İmparatorluk Dönemi'nin bazı mimari özelliklerinin uyarlanmasıyla yaratılmış eklektik bir tarzdır. Roma İmparatorluk Dönemi tiyatrolarının genel mimari karakteristiği yarım daire formundaki *cavea*'nın sahne binası ile bitişik olması ve bu nedenle de *parodos*'ların üzerinin tonozla kapatılmış olmasıdır. *Cavea* genellikle tonoz sistemi üzerine kurulu olduğu için yamaca yaslanma zorunluluğu ortadan kalkmaktadır ve bu sebeple de tiyatrolar düz alanlara inşa edilebilmektedir. Lykia Bölgesi'nde yaygın olan tiyatro mimarisi *Greko-Romen* tarzdır. Aşağıda tüm Lykia tiyatrolarının *cavea* düzenlemeleri açıklanmıştır:

Antiphellos tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formunda olup, 4 *klimakes*'le, 3 *kerkides*'e bölünmüştür. *Cavea*'nın 3/5' i doğal kayalık yamaca oturtulmuştur. *Diazoma*'sı bulunmaz. *Cavea*'nın arkasında "*cavea* seyirci yolu" vardır. *Orkestra*'sı tam daire formundadır. Apollonia tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formunda olup, 5 *klimakes*'le, 4 *kerkides*'e bölünmüştür. *Cavea*'nın yan duvarları dışında tamamı yamaca yaslanmıştır. Tek bölümden oluşmaktadır. *Orkestra*'sı tam dairedir. Arykanda

başka alanlara inşa edilmişlerdir. Hellenistik Dönem'e ait bu çökmüş durumdaki tiyatrolar, üzerine Roma İmparatorluk Dönemi eklentisi olmadan kaldıkları için, Hellenistik Dönem özelliklerini yansıtmaktadırlar.

98 Wurster 1996, 170 vd.

tiyatrosunun *cavea*'sı kanatları uzatılmış Hellenistik tarzda yarım daire formundadır[99]. Tek *maeniaum*'lu olup, *cavea*'nın en arkasında "*cavea* seyirci yolu" vardır. *Cavea* 8 *klimakes*'le, 7 *kerkides*'e bölünmüştür. *Klimakes* köşelerinde dönüşümlü olarak aslan ayakları bulunur. Balboura aşağı tiyatro ana kayaya oyularak inşa edilmiş olması, *cavea*'nın tam at nalı formuna sahip olmasını engellemektedir. Hibrid yapısından dolayı ışınsal *klimakes*'i ve üçgen formundaki *kerkides*'i izlenemez. Tek bir *maeniaum*'dan oluşmaktadır. Balboura yukarı tiyatro at nalı formunda, 4 *klimakes*'le, 3 *kerkides*'e bölünmüştür. *Cavea*'sının hepsi ana kayaya oturmaktadır. Boubon tiyatrosunun formu at nalı olup, 5 *klimakes* ve 4 *kerkides*'e bölünmüştür. *Cavea* tek *maenianum*'dan oluşmuş ve yamaca yaslandırılmıştır. Idebessos tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formunda, 2 *klimakes* ile 3 *kerkides*'e bölünmüştür. Tek *maeniaum*'dan oluşmaktadır. Kadyanda tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formunda, 10 *klimakes*, 9 *kerkides*'e bölünmüştür. 4/3'ü yamaca yaslanır. Tek *maenianum*'dan oluşan tiyatronun en arka sırasında "*cavea* seyirci yolu" bulunur. Kandyba tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formundadır. Anakaya *cavea*'da *klimakes* ve *kerkides* yoktur. Tek *maenianum*'dan oluşur. Kibyra tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formundadır. *Ima cavea*'sı 6 *klimakes*'le, 5 *kerkides*'e, *media cavea*'sı 11 *klimakes* ile 10 *kerkides*'e bölünmüştür. Yan kısımları tahrip olan *summa cavea*'nın sadece orta bölümünde 4 *klimakes* izlenebilmektedir. Kyaneai tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formundadır. *Ima cavea* 6 *klimakes*'le, 5 *kerkides*'e, *summa cavea* ise 11 *klimakes*'le, 10 *kerkides*'e bölünmüştür. *Cavea*'nın 1/2'lik bölümü ana kayaya oturmaktadır. *Diazoma*'sı bulunur. Letoon tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formundadır. *Ima cavea* 11 *klimakes*'le 10 *kerkides*'e, s*umma cavea* 21 *klimakes*'le, 20 *kerkides*'e bölünmüştür. 3/4'ü yamaca yaslandırılan tiyatronun *diazoma*'sı vardır. *Summa cavea*'ya açılan doğu ve batı yönünde tonozlar bulunmaktadır. Limyra tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formundadır. *Ima cavea* 10 klimakes'le, 9 *kerkides*'e, *summa cavea* 17 *klimakes*'le 16 *kerkides*'e bölünmüştür. *Cavea* iki *maeniaum*'dan oluşmaktadır. *Diazoma*'sı bulunur. Alt *cavea* yamaca yaslanmaktadır. *Summa cavea*'da 11 tonozla *diazoma*'ya ulaşılır. Myra tiyatrosunun *cavea*'sının formu yarım daireden biraz fazladır. *Ima cavea*'da 14 *klimakes*, 13 *kerkides*, *summa cavea*'da 27 *klimakes*, 26 *kerkides* bulunur. *Cavea* iki *maenianum*'a sahiptir. *Diazoma*'sı vardır. *Cavea*'nın sadece orta bölümü anakayaya oturmakta, yan yüzleri ve *summa cavea* bölümü tonozlu galeriler üzerine örülerek inşa edilmiştir. Neisa tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formunda, 5 *klimakes*'le 4 *kerkides*'e bölünmüştür. *Cavea* tek *maenianum*'dan oluşmaktadır. *Cavea*'nın 2/4'lük kısmı yamaca yaslanmıştır. Olympos tiyatrosunun *cavea*'sı yarım daire formundadır. 9 *klimakes*'le 8 *kerkides*'e ayrılmıştır. *Cavea* tek *maenianum*'dan oluşur. *Diazoma*'sı bulunmaz. *Cavea*'nın orta bölümü ana kayaya otururken, yan bölümleri dolgu üzerine inşa edilmiştir. Oinoanda tiyatrosu at nalı formunda olup, 12 *klimakes*'le 11 *kerkides*'e bölünmüştür. Tek *maenianum*'dan oluşan tiyatronun *diazoma*'sı bulunmaz. Yamaca yaslanan *cavea*'nın sadece kanat bölümleri örülerek oluşturulmuştur. Patara tiyatrosunun *cavea* formu yarım daireyi biraz geçmektedir. *Ima cavea* 9 *klimakes*'le 8 *kerkides*'e, *summa cavea* 17 *klimakes*'le 18 *kerkides*'e bölünmüştür. *Diazoma*'sı vardır. *Cavea*'nın tamamı yamaca dayanmaktadır. Phaselis tiyatrosunun *cavea* formu at nalı olup, 6 *klimakes*'le 5 *kerkides*'e bölünmüştür. *Diazoma*'sı bulunmaz. En arka bölümde "*cavea* seyirci yolu" yer almaktadır. *Cavea*'nın büyük bir bölümü tepeye yaslanmaktadır. Pınara tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formundadır. 10 *klimakes*'le 9 *kerkides*'e bölünmüşür. Tek *maenianum*'dan oluşur. *Diazoma*'sı yoktur. *Cavea*'nın 3/4'ü yamaca dayanmaktadır. Rhodiapo-

[99] Arykanda tiyatrosunun *cavea* formu, *diazoma*'sı yerine en arka sıra "*cavea* seyirci yolu" bulunması, *klimakes*'lerin köşelerinde aslan ayaklarının dönüşümlü kullanılması Rhodiapolis tiyatrosu ile benzer özellikleri olup, her iki örnek de MÖ II. yüzyılın ortasına tarihlenirler.

lis tiyatrosunun *cavea* formu yarım daireyi biraz geçmektedir. 7 *klimakes*'le, 6 *kerkides*'e bölünmüştür. Tek *maenianum*'dan oluşmaktadır. *Diazoma*'sı bulunmaz. En arka kısımda "*cavea* seyirci yolu" bulunmaktadır. *Cavea*'nın ¾'ü yamaca yaslanmaktadır, kuzey batı *analemma*'nın bir bölümü örülerek yükseltilmiştir. Sidyma tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formundadır. Toprakla örtülü olduğu için *klimakes* ve *kerkides*'ler gözükmez. Simena tiyatrosunun *cavea* formu yarım daireye yakındır. 2 *klimakes*'le, 2 *kerkides*'e ayrılmıştır. *Cavea* ana kayanın oyulması şekliyle oluşturulmuştur. Tek *maenianum*'a sahiptir. Telmessos tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formundadır. *Ima cavea* 10 *klimakes*'le 9 *kerkides*'e bölünmüştür. *Diazoma*'sı bulunur. *Cavea*'nın tamamı yamaca yaslanmaktadır. Telmessos akropolis tiyatrosunun *cavea*'sı U formuna yakındır. 2 ışınsal *klimakes*'le, 3 *kerkides*'e bölünmüştür. Tek *maenianum*'dan oluşur. Tlos tiyatrosunun formu yarım yuvarlaktan biraz fazladır. *Ima cavea* 12 *klimakes*'le 11 *kerkides*'e bölünmüştür. *Summa cavea* da 22 *klimakes*'le, 21 *kerkides*'e bölünmüştür. İki *maenianum*'dan oluşur. *Diazoma*'sı vardır. *Cavea* yamaca inşa edilmiş olup, kanatları ve *summa cavea* bölümü örülerek inşa edilmiştir. Ksanthos tiyatrosunun *cavea*'sı at nalı formundadır. *Ima cavea*'da 11 *klimakes*'le, 10 *kerkides*'e bölünmüştür. *Summa cavea* da 23 *klimakes*'le, 22 *kerkides*'e bölünmüştür. Hellenistik *cavea* üzerine, Roma İmparatorluk Dönemi *cavea*'sı inşa edilmiştir. İki *maenianum*'dan oluşur. *Diazoma*'sı bulunur. *Cavea*'nın büyük bir bölümü yamaca yaslanmaktadır. Doğu yönünde *cavea*'nın altında bir tonoz yer almaktadır.

Cavea Podium Duvarı

Tiyatrolarda, birinci oturma sırasının üzerinde *cavea podium* duvarı yer alır. *Podium* duvarı, altta dikey *orthostat* şeklinde bloklar üzerinde enine yerleştirilen silmeli taç bloklarından oluşur. Lykia tiyatroları içerisinde büyük boyutlu birçok tiyatroda, *cavea*'nın alt sırasında *cavea podium* duvarı bulunmaz. Bu duvar sadece Myra (Fig.13), Rhodiapolis (Fig. 38b), Simena (Fig. 27) ve Phaselis (Fig. 26) tiyatrolarında vardır. Myra tiyatrosunun *cavea podium* duvarı, kareye yakın *orthostat* şeklindeki bloklar ile bunların üzerine yerleştirilmiş üç düzlem yüzeyli *profil*'den oluşan bir blok sırasıyla örülmüştür. *Podium* duvarının köşelerinde, oturma sıralarına çıkmak için, *podium* duvarına paralel oyularak yapılmış 4 basamaklı bir merdiven vardır. *Podium* duvarında 5 tane kapı bulunur. Kapıların iki yanında söveler vardır. Sövelerin arasında bulunan *klimakes*ler *orkestra*ya kadar inmektedir. Sadece *cavea*'nın ortasındaki kapının doğu yönündeki blokların çok az bir kesiminde, *kyma rekta* ve *kyma reversa profil*'lerinde ince bir işçilik görülür. Fakat devamı yarım bırakılmıştır. Yarım işçiliği göstermesi bakımından bu duvarın çeşitli yerlerinde küçük *bosse*ler de dikkat çekicidir. *Cavea podium* duvarının, batıdan 1. kapısının dikey yan bloğunun üzerindeki küçük üçgen alınlıklı bir nişin içerisinde Hellenistik tarzda, Magnesia heykellerine benzer, dar omuzlu, alta doğru genişleyen bir formda, tek kolunu içeride bırakan *pudicitia* tarzında bir kadın kabartması bulunmaktadır. Myra'daki kabartma muhtemelen Hellenistik Dönem'e ait bir kadın heykelinin MS II. yüzyıldaki kopyasıdır. Bu kabartmanın bir benzeri Telmessos tiyatrosunun kazılarından ele geçen, bugün Fethiye Müzesi'nde sergilenen ve Hellenistik özellikler gösteren bir kadın heykelidir. *Cavea podium* duvarı üzerinde yazıtlar, boyalı resimler, monogramlar ve taşçı işaretleri bulunmakta olup, ileride "Taşçı İşaretleri ve Monogramlar" bölümünde detaylıca açıklanacaktır. Myra tiyatrosu *cavea podium* duvarının alt silmeli kısmında ise, ince uzun oyuklar bulunur. Bu oyuklara ızgara benzeri bir sistem *kolymbetra* gösterileri için yerleştirilmiş olabilir. Rhodiapolis tiyatrosunun *cavea podium* duvarı Myra örneğiyle tamamen aynı ölçüler ve işçiliğe sahiptir. Farkı Rhodiapolis'te üst blok sırasının tamamının *kyma rekta* ve *kyma reversa profil*'leriyle işlenmesi, kapıların ise *postament* tarzında şekillendirilmesidir. Bu özellikleriyle, tüm Lykia tiyatroları içerisinde en özenli *cavea podium* duvarı işçi-

liğine sahip örnektir. Rhodiapolis'teki *cavea podium* duvarında 3 adet kapı bulunmaktadır. Phaselis tiyatrosunun *cavea podium* duvarı, *konglemera* taşındandır. Bu duvar oldukça yalın bir tarzda, küçük kareye yakın bloklar ve üst sırada 2 düz *profil*'le oluşturulmuştur. 4 adet *klimakes*, *cavea podium* duvarının arasından *orkestra*'ya kadar inmektedir. Simena tiyatrosunun *cavea*'sı gibi *cavea podium* duvarı da, ana kayaya oyulmuş olup, üst kenarında *kyma rekta* ve *kyma reversa profil*'leriyle hareketlendirilmiştir. *Cavea podium* duvarının ortasında, Rhodiapolis ile benzer *postament* şeklinde tasarlanmış *profil* bezemeli bir kapı vardır. Kapının içerisinde, *orkestra*'ya inen bir *klimax* bulunur.

Tonoz ve Arkatlı Örnekler

Lykia tiyatrolarından sadece Limyra (Fig. 20) ve Myra tiyatroları tonozlu (Fig. 24), arkatlı bir alt yapı sistemine sahip olup, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mimari etkileri her ikisinde de yoğun olarak gözlenmektedir[100]. Büyük boyutlu tiyatrolar Lykia'nın büyük kentlerinde görülmektedir. Kibyra örneği üç *maenianum*'dan oluşmaktadır (Fig. 22). Kuzey *analemma* duvarına bitişik yarım kemerli bir tonoz yapılmıştır. *Dor* düzeninde cephe mimarisine sahip bu tonozdan *cavea*ya ulaşılmaktadır. Lykia Bölgesi'nde sadece Letoon tiyatrosunda *summa cavea*'ya açılan doğu ve batı yönünde tonozlar bulunmaktadır. Limyra tiyatrosunun *summa cavea*'sı tonozlar üzerine oturtulmuştur. Doğu ve batı *analemma* duvarına tonoz açılmış olup, tonozun iki girişi bulunmaktadır. *Cavea*'nın arkasında 1 adet kapı ile tonozlu galeriye girilmektedir. Lykia'nın en fazla seyirci kapasitesine sahip tiyatrosu 10800 kişi ile Myra tiyatrosudur (Fig. 24)[101]. Lykia Bölgesi'ndeki geçiş dönemi tiyatrolarının *cavea*'ları iki *maenianum*'dan[102] oluşmaktadır ve *diazoma*'ya[103] açılan *furnicatum*[104] tonozlarına sahiptirler. *Summa cavea* bölümü tonozlar üzerine oturmaktadır. Zemin katta bulunan arkat sayısı *cavea*'nın doğu tarafında daha fazladır. *Parodos* kısımlarının üzerinde üst üste inşa edilmiş tonozlardan doğu taraftakiler korunmuştur. Olympos tiyatrosunun *cavea*'sının doğu kısmına Roma İmparatorluk Dönemi'nde bir tonoz eklenmiştir. Patara tiyatrosunun *summa cavea* bölümünde, doğu batı yönünde, *diazoma*'ya açılan iki tonoz bulunmaktadır. Telmessos tiyatrosunun *diazoma*'ya açılan doğu ve batı yönünde tonozlu girişleri bulunmaktadır. Tlos tiyatrosunun *summa cavea* bölümünde *diazoma*'ya açılan iki tonozu bulunur. *Cavea*'nın arka *analemma* duvarındaki 4 tane tonozlu dehliz, *cavea*'nın yükünü hafifletmektedir. Ksanthos tiyatrosunun doğu yönünde *cavea*'nın altında bir tonoz bulunur.

Üst Örtü Sistemleri

Tiyatrolarda, güneş vb. doğa şartlarından korunmak amaçlı üst örtü sistemleri (tente/*baldeken* ve *velarium*) bulunur. Tiyatroların üzerinin hangi üst örtü/gölgelik sistemiyle kapatıldığı, oturma sıra-

---

[100] Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde dökme ve örme tonoz sistemi icat edilerek Roma İmparatorluğu inşaat teknolojisi ve şehirleşmede ivme kazanmıştır. İmparatorluğun tüm topraklarında Roma tipi yapılaşma ve kentleşme yaşanmıştır. Bk. Parrish 2011.

[101] Lykia tiyatroları *cavea* kapasiteleri için bk. Özdilek 2011, 427.

[102] Latince *maenianum* terimi, *cavea*'nın *diazoma* ile ayrılan *ima, media* ve *summa cavea* bölümlerinin her biri için kullanılır. Bk. Özdilek 2012, 120.

[103] Hellence *diazoma*, latince *praencinto* terimleri *cavea*nın alt ve üst bölümlerini ayıran yatay yürüme yoludur. Bk. Özdilek 2012, 119.

[104] Latince *furnicatum* terimi, *diazoma*'da, *summa cavea*'ya giriş ve çıkışı sağlayan tonozlu geçiştir. Bk. Özdilek 2012, 119.

ları üzerinde bulunan direk yuvalarından ve konsollardan anlaşılmaktadır[105]. Lykia'da Antiphellos, Apollonia, Kadyanda, Telmessos akropolis, Oinoanda, Pınara, Letoon tiyatrolarında sabit direklere bağlanmış *baldeken*/tente sistemiyle oluşturulmuş gölgelik bulunmaktadır. *Baldeken* sistemi özellikle Hellenistik Dönem'de kullanılmaktadır. Tiyatrolardaki ayrıcalıklı oturma yerlerinin üzerinin bu sistemle örtüldüğü görülmektedir. Örneğin bu olguyu açıklayan Letoon tiyatrosunda, koltuk/*bisellum* sırasının arkasında bulunan yuvaların *baldeken* sistemine ait olduğu görülmektedir. Orta ve büyük ölçekli tiyatrolardan, Kibyra, Limyra, Myra, Tlos, Patara (Fig. 37), Phaselis, Ksanthos'ta, *konsol*'lara bağlı, *velum* olarak adlandırılan gölgelik brandalarının hareketli halatlarla ve makara yardımıyla kapatıldığı bir sistem bulunmaktadır. Rhodiapolis (Fig. 39a, b), Arykanda, Kyaneai tiyatrolarında *baldeken* sistemine ait kare delikler ön sıradaki *proedria* koltuklarının üzerini kapamaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi evresinde, bu tiyatroların *velum* sistemiyle tamamının üzeri örtülmüştür (Fig. 38)[106].

Fig. 41. *Tlos Tiyatrosu Sahne Binası*

Sahne Binaları

Antiphellos, Simena, Kandyba, Telmessos akropolis tiyatrolarında sahne binalarına ilişkin veriler günümüze ulaşamamıştır[107]. Hellenistik tiyatroların sahne binaları ise yeterince korunmadan ulaşmıştır[108]. Lykia tiyatrolarından Limyra, Myra, Patara, Telmessos ve Tlos gibi anıtsal ve mimari bezemeye sahip örnekler dışındakilerin *skenefrons* düzenlemeleri hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Hellenistik Dönem'de sahne binalarının *proskene*'leri sütunlarla oluşturulmuş olup, genellikle sahne binaları 2 katlıdır. Lykia Bölgesi tiyatrolarının büyük bir kısmının orta boyutlu olması sebebiyle 2 katlı sahne binaları da çoğunluktadır[109]. Kibyra, Myra (Fig. 13) ve Tlos[110] (Fig. 41) tiyatrolarının Roma evresi, 3 katlı sahne binasına sahiptir. Sahne binalarının çoğunluğunun *proskene* düzenlemesi *Dor* düzenindedir[111]. *Proskene*'si Dorik cepheli örnekler; Arykanda, Apollonia, Kadyanda, Letoon, Limyra, Olympos, Pha-

[105] Graefe 1979; Özdilek 2011, 274-276. Graefe, tiyatroların üst örtü sistemlerini incelediği çalışmasında, Lykia Bölgesi' nden Limyra ve Patara örneklerine de yer vermiştir.

[106] Anadolu tiyatroları içerisinde *velum* sisteminin çalışma düzenini en iyi açıklayan örnek, sahne binasının tamamen korunmuş olması sebebiyle, *cavea* ve sahne binasında *konsol*'lu *velum* yuvalarına sahip Aspendos tiyatrosudur. Bk. Graefe 1979, fig. 10-20.

[107] Antiphellos tiyatrosunun sahne binasından bir iz olmamasına karşın, Texier'in çiziminde kent planında sahne binasına rastlanmaktadır. Bk. Texier 2002, 370. Sahne binası olmayan diğer örneklerin de ahşap bir sahne binası ya da yükseltilmiş bir platforma sahip olabileceği düşünülmektedir. Bk. Özdilek 2011, 234.

[108] Sahne binalarının günümüze kadar korunmamış olmasının sebepleri erken örneklerin ahşaptan olması, Lykia Bölgesi'nin deprem kuşağında bulunması ve sahne binalarının inşa tarzlarından kaynaklanan statik nedenler, işlevini yitirmeleri sonucunda onarım görmemeleri ve insan faktörünün yarattığı vandalizm ve sahne binasında taş malzeme ile ahşabın birlikte kullanılmış olması sonucunda ahşap kısımlarının günümüze ulaşmamasıdır. Bk. Özdilek 2011, 233.

[109] Lykia tiyatroları içerisinde 19 tiyatronun sahne binasının mimarisi bilinmektedir. Bk. Özbek 1993, 55. Bu makalede 15 örnek incelenmiştir.

[110] Akdağ 2014; Korkut 2015b, 35-41.

[111] Özdilek 2011, 234.

selis ve Pınara tiyatrolarıdır[112]. Lykia tiyatroları içerisinde en erken bezekler Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir.

Lykia tiyatrolarının sahne binası bezemelerinde, genellikle *Ion* tarzı bezemeli kapılar kullanılmıştır. Tiyatroların sahne binası tasarımlarında *Dor* ve *Ion* bezeme unsurlarının birlikte kullanıldığı eklektik bir mimari bulunmaktadır. *Proskene* bölümünde *Dorik* sütunların kullanılmış olmasının sebebi, sütun türleri içerisinde statik olarak en güçlü taşıyıcı özelliğine sahip olmalarıdır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde iki katlı sahne binalarının 2. katında *Korinth* ve *Kompozit* başlıkların kullanılmasının nedeni ise her iki tip başlığın cephe mimarisinde zengiliği ve gösterişi yansıtmasıdır. Bu sebeple de Roma İmparatorluk Dönemi'nde tüm anıtsal mimaride *Korinth* ve *Kompozit* sütun başlıkları tercih edilmiştir[113].

Arykanda tiyatrosu *skene*'sinin[114] erken evresi Hellenistik Dönem'e MÖ 50 civarına tarihlenir. MS II. yüzyılda yaşanan deprem sonrasında *proskene* sekisi ile birlikte sahne binası aynı yere tekrar inşa edilmiştir[115]. O dönemin ölçütlerine göre küçük bir kent olan Arykanda'da, tiyatroya yönelik olarak, zamanın Roma modasına uygun bir modernleşme; sahne binasının kapsamlı olarak yeniden yapılması veya *cavea*'nın derinleştirilmesi gibi büyük yapısal değişiklikler görülmez. Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki değişim, sahne binasının iç yüzüne bir *skenefrons* inşa edilmesiyle sınırlı kalır. MS II. yüzyıl onarım ve tadilat evresinde, *proskene*'nin yüksekliği ve genişliği değiştirilmeden yeni mimari parçalar eklenerek sahne binası güzelleştirilmiştir. *Proskene*'ye yönlendirilen iki kapı bu dönemde kapatılmış ve *proskene* çizgisel yivleri bulunan *Dor* sütunları ile süslenmiştir. Bu sütunlar *proskene* duvarının önünde, yüksek kaidelerin üzerlerinde durmaktadır. *Dor* sütunlarının üzerinde, *Dorik triglif-metop friz*i ile aslan başı şeklinde çörtenlere sahip *geison-sima* blokları bulunur[116]. Bu friz ince işçiliği ile Hellenistik özellikler göstermektedir. *Dorik friz*in, *mutuli* bölümündeki püsküllerin yarım işçilikli olarak bırakıldığı gözlemlenmiştir. *Dorik friz*in üzerinde aslan başı kabartmalı bir yatay *sima* bulunur. Arykanda tiyatrosunun *postskene*'sinde, *porta regea*'nın her iki yanında yivli *Ion* sütunları bulunmaktadır. Bu *Ion* sütunlu giriş, *odeon* tarafından gelen seyircilere anıtsal bir ön cephe izlenimi yaratır. Balboura aşağı tiyatronun sahne binası[117], *cavea* ile sahne binası arasındaki mesafenin fazla olması bakımından tüm Lykia örneklerinden ayrılmaktadır. *Cavea*'nın boyutlarına göre sahne binası oldukça uzun ve geniştir. Tiyatronun *proskene* kısmına ait bir ize rastlanmamıştır. *Pulpitum*u Lykia tiyatroları içerisinde en iyi korunmuş örnektir. Sahne binasının, *cavea*'nın önünü tamamen kapatması nedeniyle *parodos* bulunmaz, bunun yerine *postskene*de bulunan tonozlu girişlerden *orkestra*'ya ulaşılmaktadır. *Hyposkene*'de yer alan çok sayıda hücrede (havalandırma için delikli levhalarla kapatılmıştır) hayvanların tutulduğu, buradan *arena*'ya çıkartıldığı düşünülmektedir. Balboura aşağı tiyatronun hayvan dövüşleri için kullanıldığı yazıtlarla da desteklenmektedir[118]. Balboura yukarı tiyatro *postskene* duvarının anıtsal boyu ve duvar işçiliği ile Lykia tiyatroları

---

[112] Tapınaklarda görülen tüm mimari bezekler tiyatroların sahne binalarında da görülür. Antikçağda anıtsal mimaride yapılan en erken yapılar tapınaklardır. Tiyatro sahne binası tasarımları da tapınak mimarisi esas alınarak inşa edilmiştir. Bk. Özdilek 2011, 235.

[113] *Kompozit* sütun başlıkları için genel olarak bk. Başaran 1999.

[114] Knoblauch 1993, 143.

[115] Ancak eski sahne binası birkaç derece kadar daha kuzeye dönüktü.

[116] Aslan başlarının işçiliği Opramoas anıt mezarındaki aslanlı *sima* kuşağıyla benzerdir. Benzer işçilikten dolayı *sima* bölümü, MS II. yüzyıla ait olabilir.

[117] Bier 1990, 77.

[118] Özdilek 2011, 237.

içerisinde özgün bir yere sahiptir. Günümüzde sahne binasının yan ve arka duvarı korunmuştur. *Hyposkene* 3 odadan oluşmakta, *proskene*'sinin mimari plastiği korunmasa da *Dor* düzeninde olduğu önerilmiştir. Sahne binasından ele geçen *arşitrav* bloğu dışında hiçbir mimari parçasının olmaması, 1. katın ahşap mimariye sahip olduğunu düşündürmektedir. Sahne binası MÖ 150-100 yılına tarihlenmektedir[119]. Kadyanda tiyatrosunun trapez formlu *proskene*'si *Dor* düzenindedir. *Hyposkene*'de 3 oda, *proskene*'de ise 5 adet kapı bulunmaktadır. Yapı MÖ 50 yılına tarihlenir[120]. Kibyra tiyatrosunun sahne binası 3 katlıdır. Bugün *hyposkene* kısmı toprak altındadır. *Skenefrons*'ta 5 adet *Dor* tarzında kapı bulunur. Kapıların yanında yer alan *podium* üzerinde 2'şer sütunlu bir düzenleme söz konusudur. Yivli sütunların başlıkları *Korinth* ve *Kompozit*'tir. *Arşitrav* bloklarının taç kısmında, *inci-boncuk* dizisi, *ion kymation*'u ve *akanthus* sırasından oluşan bezeme kuşakları vardır. Bu bloklar MS III. yüzyıl stil özelliği göstermektedir[121]. Sahne binasının inşa evreleri MÖ I. yüzyıl sonu, MS II. yüzyıl ortası ve MS III. yüzyıl başı olarak belirlenmiştir[122]. Letoon tiyatrosunun sahne binası son yapılan sondaj ve kazılarla ortaya çıkarılmış olup, *proskene*'si *Dorik plaster* sütunlarla düzenlenmiştir. Kazılardan ele geçen *Dorik* sütun başlıkları ve *geison-sima* blokları, üst yapının da *Dor* düzeninde olduğunun göstergesidir. Buna karşın kapılarda yer alan *İonik* elemanlar, yapıda her iki düzenin bir arada uygulandığını göstermektedir[123]. Limyra tiyatrosunun sahne binası 3 katlı olup, *hyposkene* dışındaki bölümleri toprak altındadır. *Proskene Dor* düzeninde inşa edilmiş olup bu kısım MÖ I. yüzyılın yarısına tarihlendirilmektedir[124]. *Pulpitum*'un ahşaptan olduğu anlaşılmıştır. *Skenefrons*'ta 5 kapı açıklığı vardır. Kapı *lento*'ları *Ion* tarzındadır. *Arşitrav* blokları MS II. yüzyıla tarihlendirilmektedir. MS II. yüzyıl depreminden sonra sahne binası yeniden yapılmıştır. Sahne binasının ikinci evresine ait bezekler MS II. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir[125]. Myra tiyatrosunun sahne binası 3 katlıdır. Yapı, hem *proskene* hem de *postskene* bölümünün kabartmalı *friz* kuşağı ile bezenmiş olması nedeniyle Lykia tiyatroları içerisinde tekil olma özelliğine sahiptir. MS II. yüzyılda tüm Lykia'da yaşanan deprem sonrasında sahne binası yeniden inşa edilmiştir. *Proskene* duvarının trapez formu Hellenistik gelenekten gelen bir tasarımdır. *Proskene*'de 13 adet kapı yer almaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde *proskene*'de *friz* kuşağı bulunmaktadır. *Hyposkene* Geç Roma İmparatorluk Dönemi'nde harçlı tuğlalarla örülmüştür. *Pulpitum*'u taştan yapılmış olup, korunmamıştır. *Skenefrons*'un 1. katında 5 kapı bulunur. 18 adet granit sütun ele geçmiştir. *Postament*'ler üzerine yerleştirilen *Attik-Ion* kaideli bu sütunlar *Kompozit* başlıklıdır[126]. *Skenefrons* düzenlemesi, Ferrero'nun önerdiği gibi, yan ve köşe duvarlarda 2, ortada 4'er, toplamda 20 sütunla düzenlenmiş olabilir[127]. *Skenefrons*'ta bugün kadar ele geçmeyen bir kabartmalı *friz* kuşağı bulunduğu *or-*

---

119 Bier 1994, 29.

120 Ferrero 1990, 170.

121 Başaran 1995; Karaosmanoğlu 1996.

122 Özdilek 2011, 239.

123 Le Roy 1993, 305-308; Courtils – Laroche 1998, 134; Moretti 1998, 52-55; Atik-Korkmaz *et al*. 2013, 73 vd.

124 Dinstl 1993, 161 vd.

125 Dinstl 1986, 220.

126 4 farklı tipte *kompozit* sütun başlığı bulunmaktadır. Knoblauch – Özbek'e göre bu başlıklar MS II. yüzyıla ait olup, Aphrodisias'ta üretilmiştir. Bk. Knoblauh – Özbek 1996, 200. Yapılan incelemelerde bu başlıkların Pamphylia Atölyesi etkili yerel üretimler olduğu düşünülmüştür. Bk. Özdilek 2011, 246. Myra tiyatrosunda 3 farklı döneme ait *kompozit* sütun başlığı bulunduğu görülmektedir. 1. katta bulunan sütun başlıkları Antoninler Dönemi'ne aittir.

127 Ferrero 1970, lev. XL.

Fig. 42a. *Myra Tiyatrosu Maskl Arşitrav Friz Bloğu*

Fig. 42b. *Myra Tiyatrosu Maskl Arşitrav Bloğu*

Fig. 42c. *Myra Tiyatrosu Medusalı Tavan Kaset Bloğu*

Fig. 42d. *Myra Tiyatrosu Medusa Kabartmalı Bezek*

Fig. 42e. *Myra Tiyatrosu Maskl Arşitrav Frizi*

Fig. 42f. *Myra Tiyatrosu Maskl Tavan Kaset Bloğu*

Fig. 42g. *Myra Tiyatrosu Kompozit Sütun Başlığı*

Fig. 42h. *Myra Tiyatrosu Sahne Binası Ionik Kapı Lentosu*

thostat'lar için bırakılmış alanlardan anlaşılmaktadır. 1. katın kapıları *Ion* tarzında olup (Fig. 42h), işçilik bakımından Pamphylia Atölyesi özellikleri gösterir ve MS 190-200 yıllarına tarihlenir[128]. 1. katta sütunların üzerinde *mask* kabartmalı *friz* (Fig. 42a-b, e) ve Medusa betimli alınlık bloğu (Fig. 42d) vardır[129]. Sahne binasının 2. katındaki sütunlar *Kompozit* (Fig. 42g), köşe *plaster*leri *Korinth* başlıklıdır. Bu *Korinth* başlıkları Antoninler Dönemi stil özelliği göstermektedir. *Sima* bloklarının üzerinde zenci ve yunus tasvirleri, merkez *kaset*'te ise *Medusa* (Fig. 42c) ve mask betimlemeleri (Fig. 42f) vardır. Tiyatronun *soffit*'lerinin orta şeridinde defne ve zeytin yaprağı, mersin dalı, *akanthus* ve *palmet* sırası yer alır. *Soffit*'lerin orta şeridinin etrafında *lesbos kymation*'u ve sarmaşık motifi bulunmakta olup bu *soffit*'ler MS II. yüzyılın ortasına tarihlenir[130]. Tiyatronun MS III. yüzyıla tarihlenen *soffit*'lerinde stilize pul-defne yapraklarından oluşan düz *girland*'lar bulunur[131]. Sahne binasının yan duvarlarında yer alan nişlere heykeller konulmuş olmalıdır. MS III. yüzyılda sahne binasına eklenen tonozlarla, sahne binası ile *cavea* birleştirilmiştir. Myra tiyatrosu şimdilik Lykia tiyatroları içerisinde *postskene*'si *friz*'lerle bezeli, kazısı yapılmış tek örnektir[132].

Myra tiyatrosunun, 2011 yılında 2. katın tabanında yapılan kazılardan önce, dolgun meyvelerden oluşan *girland*'lı, *mask*'lı *friz* kuşağı *in-situ* durumda izlenmekteydi. Kazılarla birlikte *postskene*'de 9 oda ortaya çıkarılmış, batı ve doğu yönündeki odalar beşik, diğer odaların çapraz tonozla örtüldüğü ve odaların birbirine açıldığı görülmüştür[133]. *Postskene*'nin ortasında yer alan tonozun önündeki yer alan 10 basamaktan dolayı, tonozun MS 240 depreminden sonra kullanılmadığı ve basamakların bu tarihte inşa edildiği anlaşılmıştır. *Postskene podium*'unda yeralan değişik mitolojik figürler *Pan, Eros, Viktoria, Attis* vs.'dir. Bu figürler tarafından taşınmakta olan meyve ve bitkilerden oluşan *girland*'lar *podium* blokları üzerinde yer alır. *Girland*'ların *lunette*'lerinde yer alan nehir personifikasyonu ve kadın figürlerinin üzerinde yer alan yazıttan dolayı bu blokların bir tapınaktan devşirildiği düşünülmektedir[134]. MS 240 depreminden sonra *postskene*'nin yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Hristiyanlık dönemiyle birlikte tüm figürlerin başları tahrip edilmiş, kırılmıştır. Myra tiyatrosunun bezemeleri MS II. yüzyılın ortasından itibaren MS III. yüzyılın başına tarihlendirilmekte, kullanım evresi, onarım ve tadilatların son evresinin ise, MS 240 sonrası olduğu anlaşılmaktadır. Neisa tiyatrosunun sahne binalarının toprakla örtülü olmasından dolayı yeterli bilgiye sahip değiliz. Olympos tiyatrosunun sahne binasının büyük bölümü toprak altındadır. *Proskene*'sinde gri mermer sütunlar, *postament*'ler üzerine yerleştirilmiş olup bu kısımda 6 sütunlu bir düzenleme bulunmaktadır. *Dor* düzenine sahiptir. Oinoanda tiyatrosunun sahne binası toprakla

---

[128] Karşılaştırma için bk. Karaosmanoğlu 1996, 95.

[129] 4 farklı *arşitrav* bloğu bulunmaktadır. 1. tipte *volüt* ve *akanthus*'tan oluşan *ranke*'ler arasında yaşlı ve genç *onkos*'lu kadın *trajedi mask*ları, kanatlı başlıklı farklı tiplemede *Medusa*'lar, haş haş betimlemeleri vardır. Bu bezemeler Side tiyatrosunda da bulunur. Bu da Pamphylia Atölye'sinin etkilerini göstermektedir. Bk. Özdilek 2011, 247. 2. Tip *arşitrav* bloğunda erkek *komedi*, kadın *trajedi mask*ları, başlarında *menad*, *satry* ve *Pan* figürleri portreleri *akanthus* bezemeli *konsol*'larla ayrılmıştır. Bu *friz*'lerin farklı ustaların elinden çıktığı görülmekte olup, Severuslar Dönemi özellikleri göstermektedir. 3. tip *arşitrav*'da *Ganymedes*, 4. tip *arşitrav*'da *Helios* büstü bulunmaktadır.

[130] Perge tiyatrosunun *soffit*'leriyle benzerdir. Bk. Abbasoğlu 1994, 29.

[131] Bu girlandlar Perge'den bulunan ve Septimius Severus Dönemi'ne tarihlenen örneklerle benzerdir. Bk. Abbasoğlu 1994, 30.

[132] Henüz sahne binası tam olarak kazılmamış Limyra tiyatrosu da için de benzer bir görüş bulunmaktadır. Bk. Borchhardt 1999, 103 vd.

[133] Çevik *et al.* 2013, 91.

[134] Bu görüş, Myra tiyatrosunu çalışan S. Bulut'a ait olup, çalışmaları bir yayına dönüşecektir.

örtülü olmasından dolayı yeterli bilgiye sahip değiliz. *Dor* düzeninde inşa edilen *proskene trapez* formludur. *Hyposkene*'de 5 kapı bulunur. *Skenefrons*'ta diş sıralı *geison* ve *soffit* izlenebilmiştir. *Skenefrons* 11 sütunla düzenlenmiştir. MÖ I. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilir[135]. Patara tiyatrosunun sahne binası renkli mermerle kaplı olup, yapıldığı dönemde oldukça zengin gözükmektedir. *Postskene*'si, sütunlu *fasad*a (columnatio postskene) sahip olup bu yönüyle Tlos örneği ile benzerdir. Sahne binası, zeminle birlikte 2 katlıdır. *Hyposkene* harçlı pişmiş toprak tonozla örtülüdür. *Hyposkene*'nin üzerine ahşap hatılların oturduğu, varolan izlerden anlaşılmaktadır. 14 sütunlu cephe düzenlemesine sahip *skenefrons*'ta 5 kapı bulunur. Kapıların yanlarındaki kemerli nişler içerisinde heykeller olmalıydı. Sahne binasının batı yan duvarında yer alan adak yazıtı Patara tiyatrosunu özgün kılan bir özelliktir. Yapının *postskene* odaları iki katlı olup, tabanı ahşaptır. *Postskene* ile *skenefrons* düzenlenişi birbirine benzerdir. 1. katta 4 pencere bulunur. Cephe aralıklarla yerleştirilmiş dışa taşkın *postament*'lerin üzerinde üst katın hizasına ulaşan 2'şer *plaster* sütun düzenlemesiyle hareketlendirilmiştir. Ortada bulunan kapının iki yanında 2'şer sütun olmak üzere toplam 8 sütun vardır. *Postskene* 2. kat düzenlemesinde 5 pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencerelerin üstü yüzeyi *faskia*'lı kemer blokları ile süslenmiştir[136]. Üç *faskia*'dan oluşan *arşitrav*'ın *taç* kısmına *inci-boncuk* dizisi, *Ion kymation*'u ve *palmet* kuşağı işlenmiştir. *Ranke* kuşağı bulunan *friz* bloğunda 2 sıra *profil* bulunmaktadır ve bunlar yarım kalmıştır[137]. Sahne binasının genel özelliği geniş boyutlu düzlemsel, bölümlenmiş duvar mimarisi şeklindedir. *Baldeken* ve *postament*'ler sayesinde cephe mimarisi hareketlendirilmiştir. Sahne binası mimari bezekler ve yapı yazıtlarıyla Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilir[138]. Phaselis tiyatrosu, zemin katıyla birlikte 2 katlıdır. *Proskene*'si *Dor* düzenindedir. Mimari düzenlemesi ve planlama özellikleri ile ilk evresi Geç Hellenisitk Dönem'dir[139]. *Hyposkene*'si toprak altında olup, 5 kapı açıklığına sahiptir. *Skenefrons* duvarında ahşap hatıl yuvaları bulunur, *pulpitum*'u ahşaptan olabilir. *Skenefrons*'ta 5 kapı yer alır. Kapı düzenlemesi *Ion* tarzındadır. *Skene* duvarlarındaki izlerden cephenin mermerle kaplandığı düşünülmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde sahne binası ve *cavea* birleştirilmiştir. Sahne binasında kapılar arasında simetrik yerleştirilmiş 6 adet niş vardır. Pınara tiyatrosunun *proskene*'si *trapez* formludur. Yanlarda 2 kapı açıklığı bulunur. *Proskene* zemini korunmuş olup, bu bölümde 5 kapı açıklığı yer alır. İlk evresi Hellenistik Dönem'e tarihlenen yapı Roma İmparatorluk Dönemi'nde değişikliğe uğramıştır. *Proskene*'nin ön cephesinde poligonal yivli *Dorik* sütunlar vardır. *Pulpitum*'u ahşaptır. *Hyposkene*'de 5 kapı açıklığı bulunur. Sahne binasının batı yan cephesinde bir kapı korunmuştur. Kapı yalın *lento* ve söveye sahiptir. Sahne binasının arka duvarında yuvarlak bir sunak vardır. Telmessos tiyatrosunun, çok sayıda mimari bezemeye sahip büyük boyutlu bir sahne binası vardır. *Proskene trapez* formunda olup, 7 kapı açıklığına sahiptir. Bu kapılardan 4'ü *hyposkene*'ye, 3'ü ise *proskene*'ye açılmaktadır. *Proskene*'nin mermer plakalarla kaplı olduğu, batı köşesinde korunan bölümden anlaşılmaktadır. *Hyposkene* kare ayaklar üzerinde pişmiş toprak tonozlarla örülmüştür. *Hyposkene*'nin üzerinde birinci katı taşıyan ahşap hatıl yuvaları bulunmaktadır. *Pulpitum* olasılıkla ahşaptandır. Zemin seviyesine kadar korunmuş olan *skenefrons*'ta 7 kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan ortadan yanlara doğru açılmaktadır. Kapı *söve* ve *lento*'ları yalın *faskia*'lı olup, *geison* sırası bulunan

---

135 Ferrero 1969, 89-95.

136 Piesker 2009, 42 vd.

137 Mimari bezemelerdeki yarım kalmışlıkla ilgili görüşler için bk. Piesker 2009, 42-58.

138 Piesker – Ganzert 2012, 268.

139 Özdilek 2011, 255.

Ion tarzındadır. *Söve*'ler üst üste duran iki monolit bloktan oluşur. *Skenefrons*'ta 8 *podium* bulunur. Köşelerde 1'er, *podium*'larda 2'şer sütun olmak üzere cephede toplam 14 mermer ve granit sütun yer almaktadır. Kapının yanlarında nişlerin bulunduğu, 1800'lü yılların rekonstrüksiyonunda görülmektedir. *Skenefrons*'ta *Dionysos trabant*'larından *satry, silenos* ve *trajedi mask*'larından oluşan *girland* ve *rozet*'li bir kabartma kuşağı bulunmaktadır. *Podium*'lar üzerinde bulunan *mask*'lı figürler ve *girland*'lar oldukça plastik bir işçiliğe sahiptir. Bu özelliğiyle tüm Lykia tiyatroları içerisinde en erken döneme tarihlenen (Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemi) bezeklere sahip tiyatrodur. Tiyatrodaki Korinth sütun başlıkları Severuslar Dönemi özellikleri göstermektedir. *Arşitrav-friz* bloklarının friz kısmı aşağıdan yukarıya doğru sırasıyla *inci-boncuk* dizisi, *ranke*-kalın *palmet* ve tekrar *Ion kymation*u ile bezenmiştir. Bir diğer *arşitrav-friz* bloğu ise aşağıdan yukarıya sırasıyla *inci-boncuk* dizisi; *Ion kymation*u; *lesbos kymation*u; *dil* motifi ile bezelidir. Kazılarda, Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen, 2 m yüksekliğinde bir kadın heykeli ele geçmiştir. Sahne binasının ilk evresi Augustus Dönemi'ne tarihlenir. Sahne binasında, MS II-III. yüzyıla, özellikle Severuslar Dönemi'ne tarihlenen zengin mimari bezeme örnekleri görülmektedir[140]. Tlos tiyatrosu, Myra tiyatrosundan sonra en çok mimari bezeğe sahip yapıdır. Sahne binası 3 katlı olup, batı köşesi 14 m yüksekliğindedir. Erken araştırmacılar ve Ferrero tiyatroyu çalışmamışlardır. Sadece *postskene* bölümünün çizimi bulunmaktadır. *Hyposkene* bölümünde 7 oda vardır. Bu odalardan 4'ü *postskene* odaları olup, diğerleri *proskene*'ye geçiş sağlayan koridor şeklinde düzenlenmiştir. *Proskene*'de, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş, 3'ü büyük, 3'ü küçük, üzeri tonozlu 7 kapı bulunur. Bu kapılardan 5 tanesi *orkestra*'ya açılmaktadır. *Proskene*'nin merkezinde bulunan kapının dışındakiler geç dönemde kapatılmıştır. *Proskene*'de kapıların arasında yer alan nişin tiyatronun erken evresiyle ilişkili olduğu düşünülmüştür[141]. *Proskene* mermerle kaplanmıştır. *Pulpitum* ahşaptandır. *Skenefrons*'un 1. katı oldukça bezemelidir. *Skenefrons*'un 1. katında, toplam 16 adet Korinth başlıklı sütunlu bir cephe düzenlemesi vardır. *Skenefrons*'ta 5 kapı varıdır. Ortadaki kapı büyük olup, diğerleri yanlara doğru küçülmektedir. Ortada yer alan 3 kapının etrafında büyük boyutlu 2'şer sütun vardır. Kapılar *Ion lento*lu olup, *kyma recta* ve *kyma reversa profil*'leri ve *diş* sırasıyla oluşturulmuştur.

Fig. 43. *Tlos Tiyatrosu Sahne Binası Girland-Eroslu Kabartma Frizi*

Kapıların yanlarındaki nişlerde heykeller bulunmaktadır. Sahne binası kazısında, MS II. yüzyıla tarihlenen, imparator ve eşlerine ait yaklaşık 2 m yüksekliğinde heykeller ortaya çıkarılmıştır. *Skenefrons*'ta, 4 adet fil ayağı *podium*'la hareketlendirilmiştir. Fil ayaklarını süsleyen, *girland*'lı *Eros – Herme* taşıyıcılı bir *friz* bulunur (Fig. 43). *Girland*'ların *lunette*'lerinde kartal, *rozet, Medusa*, kalkan bezemeleri yer alır. Ağır *girland*'lar ve *putti Eros* tiplemeleri MS III. yüzyılın ilk çeyreğine ait olmalıdır[142]. *Skenefrons*'un 2. katında, alttaki fil ayaklarının hizasına yerleştirilmiş 2'şerden toplam 8 adet sütun ile 3 pencere açıklığı vardır.

[140] Özdilek 2011, 257.
[141] Korkut 2015a, 34.
[142] Özbek 1993, 57.

Sütunların üzerinde *inci-boncuk* bezeli *arşitrav*, *ranke*'li *friz,* diş sırası, açık *palmet*'li *geison* bölümü bulunur. *Geison* bloklarının alt kısmında, ortasına *rozet*'ler işlenmiş baklava dilimi şeklinde kasetler vardır. *Geison* bloklarındaki *Ion kymationu* Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönem özellikleri taşımaktadır[143]. Tlos tiyatrosu, *postskene*'si *podium*'lar üzerinde yer alan sütunlarla hareketlendirilmiş cepheye sahip olmasıyla özeldir[144]. *Postskene* zemin katında 3 tonozlu giriş bulunur. *Postskene*'nin 1. kat hizasında *profil*'li bir *silme* ile 14 sütunlu bir düzenleme vardır. 1. katta 7 pencere açıklığı bulunur. Pencerelerin kenarlarında *konsol*'lar, üzerlerinde ise kemer bloğu bulunur. Pencerenin üzerindeki bölümde, *inci-boncuk* sıralı *arşitrav*, *ranke* ve *yumurta-ok* bezeli *friz*, *geison* kısmında *inci-boncuk* ve en üst bölümünde açık *palmet* sırası yer almaktadır. 2. kat, *podium*'lar üzerinde olasılıkla 14 sütunla düzenlenmiştir. *Postskene*'nin batı sağ köşesi korunmuştur. *Postskene*'nin önünde MÖ III. yüzyıla tarihlenen, taş döşemeli zemin üzerinde, olasılıkla üzerinde bir heykelin yer aldığı anıt bulunmaktadır[145]. Bu anıt tiyatroyla olan ilişkisi açısından önemlidir[146]. Tlos tiyatrosndan ele geçen Augustus Dönemi'ne ait tamirat yazıtı tiyatronun bu dönemden önce inşa edilmiş olduğunu (Hellenistik Dönem) göstermektedir[147]. Sahne binasının *hyposkene* bölümünün içerisinde yer alan küçük, kare nişin, kült işlevli olduğu düşünülmektedir. Bu nişin sahne binasının Hellenistik Dönem evresine ait olabileceği daha sonraki evrelerde önünün kapatılmış olmasından dolayı ileri sürülmektedir[148]. MS 141 depreminden sonra Opramoas'ın yardımlarıyla onarılan sahne binasında, MS II. yüzyıl evresi ve bezeklerden de anlaşıldığı üzere MS III. yüzyıl evreleri görülmektedir. Sahne binasında Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki Roma oyunlarıyla ilişkili düzenlemeler söz konusudur. Ksanthos tiyatrosu sahne binasının tasarımı ile özgündür. Hellenistik Dönem tiyatrosu yıkılmadan temelleri üzerine Roma İmparatorluk Dönemi tiyatrosu inşa edilmiştir. Hem Hellenistik Dönem'e ait *cavea* bununla birlikte de sahne binası izlenebilmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi sahne binasının doğu bölümü *cavea* ile bitişiktir. Sahne binasının batı yan duvarı *hospitalia* kapısı ile *cavea*'ya bağlanmıştır. Hellenistik Dönem sahne binasının *proskene*'si *trapez* formunda olup temel taşları izlenebilmektedir. *Dorik friz*'in tiyatronun Hellenistik Dönem evresine ait olduğu düşünülmektedir[149]. *Postskene* arka duvarı Roma İmparatorluk Dönemi *agora*'sıyla bitişiktir. *Proskene*'de 7 tane kapı vardır. *Hyposekene*'de 5 oda bulunmaktadır. *Hyposkene* odaları, Geç Roma İmparatorluk Dönemi'nde 2 tanesi hariç diğerleri kapatılmıştır. *Hyposkene* tavanında ahşap hatıl yuvaları bulunmaktadır. *Pulpitum* ahşaptandır. *Skenefrons*'unda 5 kapı yer almaktadır. Kapıların yanında 1'er, ortalarda 2'şer olmak üzere, *skenefrons*'ta toplam 10 granit sütun yer almaktadır. Ksanthos dışında, Lykia'da bilinmeyen, uçarcasına tasvir edilmiş *akanthus* yaprakları ile bezeli bir sütun altlığı tiyatro kazılarından ele geçmiştir[150]. Bu altlık Severuslar Dönemi stil özellikleri göster-

---

143 Myra Tiyatrosu bezekleriyle benzer olup, Pamphilya Atölyesi'nin özelliklerini taşımaktadır. Bk. Özdilek 2011, 259.

144 *Postskene*'nin bezemeli olduğu örnekler Myra ve Patara'dır.

145 Heykel altlığında I. Ptolemaios oğlu tarafından Soter olarak onurlandırılmıştır yazmaktadır. Bk. Korkut 2015a, 34.

146 Benzer Hellenistik Dönem'e ait yazıtlı altlık Myra tiyatrosunun *postskene*'sinin köşesinde yer almaktadır.

147 Korkut 2015a, 34.

148 Korkut 2015a, 34.

149 Benzer *Dorik triglif-metop friz*i ile aslan başı şeklinde çörtenlere sahip *geison-sima* blokları Arykanda tiyatrosunda da bulunur.

150 Benzerleri Hierapolis ve Perge tiyatrolarından ele geçmiştir. Bk. Cavalier 2005, 56.

mektedir[151]. Sahne binasında kullanılan *Korinth* sütun başlıklarından bazıları yarım sütun başlığı şeklindedir. *Skenefrons*'ta hem monoblok hem de ayrı ayrı çalışılmış arşitrav ve friz blokları vardır. Arşitravların ön cephesi üç *faskia*'ya ayrılmış, *faskia* geçişlerine *inci-boncuk dizisi* işlenmiştir. *Akanthus*'lu *ranke* motifinin işlendiği *friz* blokları *ion kymationu* ile taçlandırılmıştır. Bazı örneklerde *antemion* bezemesi vardır. *Arşitrav*'ların *soffit* bezemelerinde sarmaşık, örgü, *meander*, defne yaprağı görülmektedir[152]. Sahne binasında bulunan bezemelerde üç farklı evre tespit edilmiştir. Bunlardan en erken olanları Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemi, bir bölümü Antoninler Dönemi, çoğunluğu ise Severuslar Dönemi stil özelliğine sahiptir[153]. *Antemion* bezemesinin stili Tlos tiyatrosu ile benzerdir, dolayısıyla Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilir[154]. *Korinth* sütun başlıklarının Pamphylia atölyesi etkisinde Ksanthos'taki yerel bir atölyede üretildiği düşünülmüştür[155]. Sahne binasının kapı işçiliklerinde yarım işçilik görülmektedir. *Postskene*'de 3 oda bulunur. Bunlar *orkestra arena*'ya çevrilince kapatılmışlardır. Sahne binasının ilk evresi Hellenistik Dönem'dir. Tiyatro'dan ele geçen yazıt ve bezemelere göre evreleşme MS II. yüzyıl ve yoğunlukla MS III. yüzyıldır[156]. Tiyatro, Geç Roma evresinde ise *arena* olarak kullanılmıştır.

Yapı Malzemesi

Kullanılan yapı malzemesi bölgenin yerel taşı olan kireçtaşıdır. Sadece Phaselis tiyatrosunda brej taşı, o yörenin yerel taşı olması sebebiyle kullanılmıştır. Tiyatroların *cavea* ve *skene* bölümlerinde kireç taşı kullanılmış olup, Telmessos, Patara, Tlos, Rhodiapolis gibi örneklerde sahne binası renkli mermer plakalarla kaplanmıştır.

Lykia Tiyatroları Duvar İşçilikleri

Genellikle *cavea* yan *analemma* duvarlarında ince işçilikli *isodomik* ve atkılı *isodomik* duvar örgü sistemi bulunmaktadır. Tlos tiyatrosunun *analemma* duvarında tadilat izleri açıkça görülmekte olup, burada Klasik Dönem'den Likçe ve Grekçe yazıtlı bloklar devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Patara'nın *analemma* duvarında Geç Hellenistik Dönem'e ait yazıtlı bloklar bulunmaktadır. Letoon tiyatrosunun yan *analemma* duvar özellikleri en özgün örnektir. Yan *analemma* duvarlarında bulunan *furnicatum* tonozlu girişleri, *Dor* tapınağı cephesi (Fig. 8, Fig. 19) ve *Dor* tarzında *mask* bezemeli tiyatro sahne binası *proskene*si şeklinde düzenlenmiştir. Limyra tiyatrosunun Hellenistik Dönem yan *analemma* duvarlarının yıkılmadan, Roma İmparatorluk Dönemi'nde *cavea*'nın genişletilmesi sırasında tonoz eklenerek, yeni ön *analemma* duvarı örülmüş olmasıyla tekil bir örnektir. Yan *analemma* duvarlarında iki adet heykel nişi bulunmasıyla diğer örneklerden ayrılmaktadır (Fig. 44). Myra tiyatrosunun *bosaj*lı, ince çerçeveli *isodomik* duvar örgüsü vardır (Fig. 45). *Analemma* duvarında pencereler bulunmakta olup, yapım evreleri sırasında doğu *analemma*'daki pencere açıklığında değişikler yapılmıştır. Batı *parodos* duvarında budaklı bir *Herakles* kabartması

---

151 Cavalier 2005, 56, 237, fig. 16.

152 Soffit blok bezemeler için bk. Cavalier 2005, 240.

153 Özdilek 2011, 261.

154 Cavalier 2005, 213.

155 Cavalier 2005, 213.

156 Ksanthos tiyatrosunun mimari bezemelerinin çoğunluğu Severuslar Dönemi stil özelliklerine sahip olup, Tlos tiyatrosunun bezekleriyle oldukça benzerdir. Bu nedenle Tlos atölyesinin Ksanthos'ta da eserler ürettiği düşünülmektedir. Bk. Cavalier 2005, 213.

Fig. 44. *Limyra Tiyatrosu Tonozlu Parodos Duvarı*

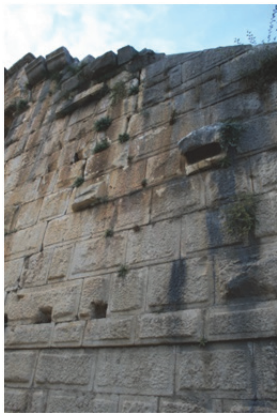

Fig. 45. *Myra Tiyatrosu Batı Analemma*

Fig. 46. *Myra Tiyatrosu Batı Analemma'daki Herakles Kabartması*

Fig. 47. *Kyaneai Tiyatrosu Arka Analemma*

Fig. 48. *Rhodiapolis Tiyatrosu Arka Analemma*

Fig. 49. *Balboura Yukarı Tiyatro Sahne Binası, Postskene*

Fig. 50. *Balboura Aşağı Tiyatro Postskene Tonozlu Girişler*

bulunan bir blok kullanılmıştır (Fig. 46). Arka *analemma* duvarları, statik olarak daha güçlü olması gerektiğinden, daha iri bloklarla örülmüştür. Arka *analemma* duvarı olması nedeniyle de kaba işçiliğe sahiptir. Kyaneai (Fig. 47) ve Rhodiapolis (Fig. 48) tiyatrolarında Hellenistik Dönem *poligonal* duvar örgü sistemi görülür. Rhodiapolis tiyatrosunda arka *analemma* duvarında kullanılan Hellenistik Döneme ait *poligonal* örgünün, Roma İmparatorluk Dönemi'nde *cavea*'nın tadilatı sırasında yine *poligonal* tarzda örüldüğü görülmüştür. Dikkat çekici bir husus Hellenistik evre ile Roma evresi arasındaki işçilik farkının açıkça görülebilmesidir. Balboura yukarı tiyatronun bulunduğu sarp topoğrafya nedeniyle, *postskene* duvarı, statik açıdan dayanıklı olan *bosaj*'lı *poligonal* örgüye sahip olup, oldukça yüksektir. Bu yönüyle özgün bir örnektir. Bu duvar işçiliği Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmektedir (Fig. 49). Balboura aşağı tiyatronun da *postskene* duvar işçiliği özgündür. Çok iri bloklarla atkılı *isodomik* tarzda örülen olup, bu duvarda 3 tonozlu giriş bulunmaktadır (Fig. 50). Yukarıda sayılan özgün örnekler dışında sahne binalarında *poligonal* ve *isodomik* örgü kullanılmıştır.

Fig. 51a. *Myra Tiyatrosu Cavea Podium Duvarı, Boğa Resmi.*

Fig. 51b. *Myra Tiyatrosu Cavea Podium Duvarı, Süvari ve At Resmi*

Cavea'lardaki Taşçı İşaretleri, Monogramlar, Resimler ve Kabartmalar

Blokların yüzeylerinde, ait oldukları yerleri belirleyen taşçı işaretleri vardır. Bu taşçı işarerlerinden Antiphellos, Limyra, Myra ve Oinoanda tiyatrolarında tespit edilmiştir. Tiyatrolarda ayrıca monogramlar da vardır. Bunlar Myra tiyatrosunda karşımıza çıkmaktadır. *Cavea podium* duvarında yer alan orta kapının doğu yan bloğunun üst *profil*inde *KAIO* ve *ME* yazılıdır ve devamınında da sürmekte olan yazıtlar bulunmaktadır. Bu yazıtlar, ön sırada oturma, *proedria* hakkıyla ilişkili olabilir. Yazıtların korunmamış olması nedeniyle de, bugün kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Podium duvarı üzerinde MS II-III. yüzyılda *venationes* gösterileriyle ilgili yapılan eklemeler bulunur. İlki *cavea* podium duvarı üzerine yerleştirilen *stylobat*'tan devşirme olarak kullanılan parapet duvarıdır. Bu eklenen parapet duvarıyla yırtıcı hayvanların seyircilerin üzerine atlaması engellenmiştir. İkinci ekleme *cavea* podium duvarı üzerine, kırmızı kök boya ile yapılan, boğa (Fig. 51a), koşan at (Fig. 51b) ve süvari resimleriyle *Φ* harfidir. Ayrıca kabartma şeklinde bazı hayvanlar işlenmiştir. Bunlar Hristiyanlıkla birlikte üzeri kazınmış olup, sadece bir tanesinin vücut konturu ve kazınmayan boynuzlarından yabani dağ keçisi olduğu anlaşılmıştır. Monogramlardan biri "*ΠΑ*" harfi içerisinde bulunan "*A*" harfidir ve bu monogram oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Diğer yazı ise, "*MEN*"dir ve bu bir kısaltma olup, her ikisi de Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait *venationes* oyunlarıyla ilgili semboller olmalıdır. Henüz bu konuda bilgilerimiz kısıtlıdır. *Cavea podium* duvarı üzerinde birbirine yakın alanda bulunan, benzer monogramların atölye işareti oldu-

Fig. 52. *Rhodiapolis Tiyatrosu Oturma Sırası "A" Harfi*

Fig. 53. *Limyra Tiyatrosu Oturma Sırası Yazıtı*

ğu düşünülmektedir.

Lykia tiyatrolarının hepsinin oturma sıraları kireçtaşı olup, yazıt, harf bulunan örnekler vardır. Rhodiapolis (Fig. 52) ve Tlos tiyatrolarında oturma sıralarının kavisli ön bölümlerinde çeşitli harfler bulunmakta olup, bunlar izleyicilerin oturacağı *kerkides*'i belirten harflerdir. Bazılarının da Myra ve Limyra'da (Fig. 53) olduğu gibi özel aile ve soylu kişilerin yerlerini belirttiği düşünülmektedir[157].

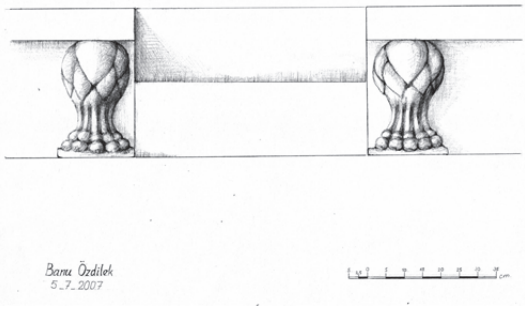

Fig. 54. *Rhodiapolis Tiyatrosu Aslan Ayaklı Oturma Sırası*

Lykia tiyatroların bir kısmında, detaylı işlenmiş, ince işçiliğe sahip aslan ayakları görülmektedir. Bu tip aslan ayakları Rhodiapolis (Fig. 54), Tlos, Kadyanda tiyatrolarında vardır. Bazı tiyatrolarda ise aslan ayakları detaylandırılmamış olup, sadece dış konturları belirlenmiştir. Arykanda (Fig. 55), Rhodiapolis, Kyaneai, Letoon, Patara, Simena, Tlos tiyatroları bu tür aslan ayaklarına sahip yapılardır.

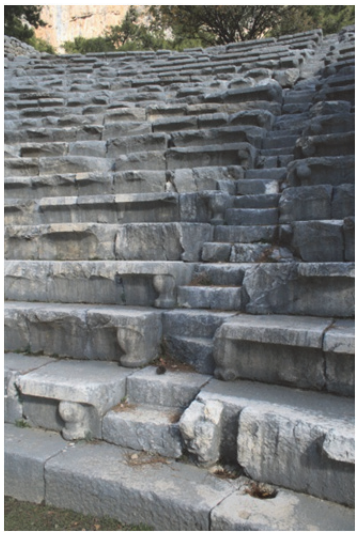

Fig. 55. *Arykanda Tiyatrosu Aslan Ayaklı Oturma Sırası*

Yansıyan Sosyal Yaşam

Myra tiyatrosundan ele geçen yazıtlar Roma İmparatorluk Dönemi'nde tiyatroda sosyal ihtiyaçları karşılayan tonozlu galerilerde *tabernae* olarak kullanılan alanlar olduğunu ortaya koymaktadır[158]. Ayrıca, *diazoma podium* duvarında yer alan bir yazıt araştırmacılar tarafından, sosyal statü bakımından düşük düzeyde olan bir satıcının gösterileri ayakta izlediği şeklinde yorumlanmıştır[159]. *Diazoma*da bulunan *Artemis Eleuthera* (Fig. 56) ve *Tykhe* (Fig. 57) kabartmaları ve yazıtlardan, tiyatroların dinsel bir yanının da olduğu anlaşılmaktadır. Yazıtta; kentin gemicileri için iyi seyirler ibareleri, Myra ve Andriake'nin denizcilik açısından

[157] Borchhardt 1999, 100 vd.
[158] Özdilek 2011, 273.
[159] Özdilek 2011, 273.

Fig. 56. *Myra Tiyatrosu Cavea Podium Duvarı, Tykhe Kabartması*

Fig. 57. *Myra Tiyatrosu Cavea Podium Duvarı, Artemis Eleuthera Kabartması*

Fig. 58. *Rhodiapolis Tiyatrosu Arka Analemma'ya Bitişik Tabernae*

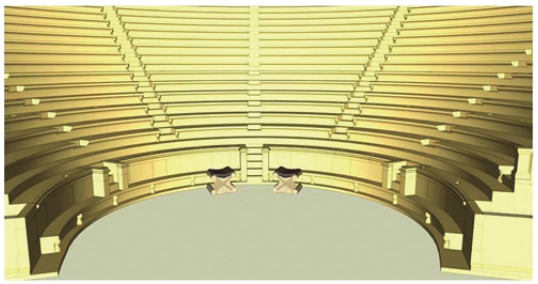

Fig. 59. *Rhodiapolis Tiyatrosu Cella Curilis- Proedriae Koltukları*

Fig. 60. *Kadyanda Tiyatrosu Yazıtlı Bisellum Koltukları*

önemini de göstermektedir. Rhodiapolis tiyatrosunun arka *analemma*'sına bitişik *tabernae* yapısının varlığı (Fig. 58) Anadolu'daki tiyatroların, sosyal yaşamlar içerisindeki yeri ve organik birlikteliği hakkında bilgi vermesi açısından özeldir[160].

Ayrıcalıklı Koltuklar

Tiyatrolarda *cavea* bölümünde ayrıcalıklı yerlerde, *proedria*, *sella curilis, bisellum, exedral* formdaki koltuklar ve *loca* bölümü bulunmaktadır. Bu koltuklara kent yöneticileri, soylular, din görevlileri ve ayrıcalıklı kişiler oturmaktadır. Rhodiapolis tiyatrosunun *cavea*'sının önünde yer alan, *cavea*'nın en iyi işçiliğe sahip kısmı Hellenistik Dönem'e ait *proedria* bölümüdür. Tiyatronun en alt sırasının *proedria* kısmı olduğu, kentte ele geçen bir yazıtta da belirtilmesinden dolayı anlaşılmıştır. Ayrıca Rhodiapolis tiyatrosunda, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait iki adet *sella curilis* tipi koltuk tiyatro kazılarından ele geçmiştir. Antik dönemde bu koltuklara *magistrat*'ların oturduğu bilinmektedir. Ele geçen bu koltukların şimdilik benzerine başka tiyatrolarda rastlanmamıştır (Fig. 59). *Bisellum* koltukları, Arykanda, Antiphellos, Balboura Yukarı, Kibyra, Kadyanda, Kyaneai, Myra, Neisa, Letoon, Limyra, Oinoanda, Patara Telmessos, Tlos ve Ksanthos tiyatrolarının Roma İmparatorluk Dönemi düzenlemelerinde, *diazoma* bölümlerinin önünde yer almaktadır. Kadyanda (Fig. 60), Kibyra (Fig. 61) ve Rhodiapolis tiyatrolarının *bisellum* koltuklarının sırt dayanan kısımlarında yazıtlar bulunmaktadır. *Bisellum* koltukları

[160] Özdilek 2012, 72 vdd.

nın köşelerinde aslan ayağı kabartması yaygın olarak kullanılan bir bezemedir. Myra tiyatrosunun *bisellum* koltuklarının kolçak bölümlerinde karşık deniz yaratıkları bulunmasıyla Lykia tiyatroları içerisinde özgündür (Fig. 62). *Tribunalia/pulvinar* ismindeki *exedral* formlu oturma sıralarına, senatörler oturmaktadır. Rhodiapolis tiyatrosunun *cavea*'sının en altında yer alan ilk oturma sırası da bu forma girmektedir. Rhodiapolis tiyatrosundan ele geçen yazıtlardan ve Hellenistik Dönem'e ait oy pusulalarından Rhodaipolis tiyatrosunun Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen meclis binası öncesinde *bouleterion* işlevinde kullanıldığı düşünülmektedir[161]. Diğer *pulvinar* düzenlemesi, Patara *bouleterion*'unda da görülmektedir. Tlos tiyatrosunda yapılan kazılarda *caveasi*'nda bir *loca* bölümü ortaya çıkarılmıştır[162].

Fig. 61. *Kibyra Tiyatrosu Yazıtlı Bisellum Koltukları*

Fig. 62. *Myra Tiyatrosu Deniz Yaratıklı Bisellum Koltukları*

Roma Oyunları İçin Yapılan Düzenlemeler

Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte *cavea*'da ve sahne binalarında düzenlemeler yapılarak, hayvan dövüşleri ve gladyatör oyunları oynanmıştır. *Cavea*'da yapılan bu düzenlemelerde, ön sırada yer alan soylu koltukları kaldırılıp, yerine taş *parapet* duvarı örülmüştür. Bu örnekler, Telmessos, Ksanthos, Patara, Myra, Ksanthos tiyatrolarıdır. Rhodiapolis tiyatrosunun *cavea*'sında bulunan izlerden yola çıkarak, burada taş parapet duvar yerine ahşap bir korkuluğun kullanıldığı önerilebilir. Ksanthos ve Myra tiyatrolarının *parapet* duvarlarında, *venationes* gösterilerindeki hayvanların ve avcıların anlatıldığı boya ile yapılmış tasvirler bulunmaktadır. Myra tiyatrosu *parapet*lerinde boya ile resmedilmiş at, boğa ve mızraklı *gladyatör* tasvirleri vardır (Fig. 51a, Fig. 51b). Ayrıca *parapet* bloklarından birinin üzerinde boğa ve ayı kabartması tespit edilmiştir. Hayvanların *arena*ya çıkmadan önce konulduğu yapılar, olasılıkla Myra ve Telmessos tiyatrolarında olduğu gibi *cavea* ortasına yerleştirilir. Patara tiyatrosunun *cavea*'sının altında yer alan küçük boşluklara da hayvanların konulmuş olabileceği düşünülebilir. Patara tiyatrosunun *parapet* duvarlarında, zırhlı Roma *lejyoner*inin (*lorica*) tasvir edildiği iki blok devşirme malzeme olarak, iki adet blok kullanılmıştır (Fig. 63). Balboura aşağı tiyatronun sahne bina-

Fig. 63. *Patara Tiyatrosu Devşirme Lorica Kabartmalı Parapet Duvarı*

[161] Özdilek 2012, 73.

[162] Korkut 2015a, 32.

sında hayvanların konulduğu odalar vardır. Korydalla, Kyaneai, Letoon, Telmessos, Tlos ve Pınara tiyatrolarda ele geçen yazıtlardan boğa, yaban domuzu avı ve köpek dövüşleri yapıldığı bilinmektedir[163]. Bu gösterilerin diğer Lykia tiyatrolarında da yapıldığı yazıtlardan bilinmektedir. Böylelikle de, Lykia tiyatrolarının çoğunluğunda Roma'da moda olan gösterilerin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yarım İşçilik

Balboura Yukarı (Fig. 40) ve Balboura Aşağı (Fig. 34) tiyatrolarının *cavea*'larının ortasında bırakılan ana kaya kütlesi yüzünden, oturma sırası yapımının, kayalık kesimlerde yarım bırakıldığı düşünülmektedir. Aynı kentteki iki tiyatroda da, ana kaya kütlesinin işlenmeden bırakılmış olması, oldukça farklı bir uygulama olup, Anadolu tiyatrolarında benzer bir örneğine rastlanmamıştır. Bunun dışında; tiyatrolar oldukça büyük yapılar olduğu ve inşaatları sırasında çok farklı sorunlarla karşılaşıldığı için, Tlos'ta oturma sıralarındaki aslan ayaklarında olduğu gibi ya da Myra, Patara, Rhodiapolis tiyatrolarında bulunduğu gibi, sahne binasının bezemelerinde, blokların yarım kaldığı gözlemlenmiştir.

Tiyatro Tapınakları

Cavea ile birlikte tasarlanmış olan, Kibyra, Patara, Tlos tiyatrolarının arkasında tapınaklar bulunur. Bu örneklerin hepsinin *summa cavea* bölümü MS II. yüzyılda eklenmiş olup, bu tapınaklar da merkez Roma geleneğinden etkilenmiştir. İmparator kült tapınakları, Pompeii tiyatrosunda olduğu gibi, *cavea*'ların arkasına inşa edilmektedir[164].

Yapım, Onarım ve Onurlandırma Yazıtları

Bölgede yapılan araştırmalarda, Lykia tiyatrolarına yapılan para yardımı ve onurlandırma yazıtları ele geçmiştir. Arykanda tiyatrosunda da Augustus heykelleri dikmek için para yardımı yazıtı[165] vardır. Kibyra'da kente büyük başarılar sağlayan ve faydası dokunan Quintus Veranius Philagros için tiyatroda bir onurlandırma yazıtı bulunur[166]. Limyra, Myra, Ksanthos, Tlos tiyatrolarına, 141 depremi sonrasında, onarım için Rhodiapolisli Opramoas para yardımı yapmıştır[167]. Myralı Iason'a MS 146'da imparator kültü başrahipliği ve Lykialıların *grammateus*'luğu görevi verilmiştir. Ayrıca kente yaptığı birçok bağış ve hayır için tiyatroda bir yazıtla onurlandırılmıştır[168]. Neisa tiyatrosundan ele geçen bir yazıtta Neikon ve Aristos adındaki kişilerin tiyatronun inşası ve kenttedeki diğer yapılar için para yardımı yaptıkları belirtilmiştir[169]. Oinoanda tiyatrosunda 2 günlük köpek dövüşü ve *gladyatör* oyununu kuran ve bağışlarda bulunan Licinnius Longus onurlandırılmıştır[170]. Patara tiyatrosundan ele geçen bir yazıtta Apollon rahipliği ve 3 memuriyet görevi yapan, memlekete ve Patara'ya birçok yararı dokunan Polyperkhon tiyatronun onarımında görev üstlenmiş olup, kendisi ve ailesi adına onurlandırıldığı yazmaktadır[171]. Patara tiyatrosundan ele geçen bir heykel kaidesinde bulunan yazıttan, Tiberius Claudius Flavius Eudemus'un tiyaronun *cavea*'sı ve tapınak inşasını fi-

163 Akdoğu-Arca 2001, 34.
164 Özdilek 2011, 254.
165 Akdoğu-Arca 2001, 43.
166 Akdoğu-Arca 2001, 76 vd.
167 Akdoğu-Arca 2002, 79 vdd.
168 Akdoğu-Arca 2001, 79 vdd.
169 Akdoğu-Arca 2001, 40.
170 Akdoğu-Arca 2001, 67.
171 Akdoğu-Arca 2001, 31.

nanse ettiği anlaşılmaktadır[172]. Patara sahne binasının yan sağ yüzündeki yazıtta Pataralı Vilia Procla ve babası Quintus Vilius Titianus'un *proskene* ve *logeion* süslemeleri, insan ve tanrı heykelleri ve dış yüzü ile birlikte *logeion*'u yaptığı yazmaktadır. Ayrıca babası tarafından yaptırılmış olan tiyatronun ikinci *diazoma*'sının 11. basamağı ve perdeleri Vilia Procla tarafından kente adandı ve verildi yazmaktadır[173]. Rhodiapolis tiyatrosunun *cavea* kısmının arkasında, Herakleitos'un tiyatroda düzenlenen Asklepia festivali için Herakleitos'un para yardımı yaptığı yazmaktadır[174]. Batı *parodos* kemer bloğu üzerinde, kendisi ve büyükannesi adına kente yaptıkları yardımlar için Ptolemaios'un onurlandırıldığı yazmaktadır[175]. Tiyatrodan ele geçen başka bir yazıtta Rhodiapolisli gençler birliğinin yaptığı yardımlardan bahsedilmektedir[176]. Rhodiapolisli hayırsever Opramoas'ın Lykia'daki kamu yapıları ve tiyatrolar için yaptığı yardımlar bilinmekte olup, kendi kentinin tiyatrosuna ne kadar yardımda bulunduğu bilinmemektedir. Tlos tiyatrosunda MS 136 yılına tarihlenen yazıtta Opramoas'ın tiyatronun ve kentteki diğer yapıların yapımı için yardımlarından bahsedilmiştir[177]. Tiyatrodan başka bir yazıtta kentte yaptığı faydalı işler için Lalla için onurlandırma yazıtı bulunur[178]. Ksanthos tiyatrosunda MS 79 yılında Galatia ve Kappadokia Eyaleti'nin yöneticisi Fronto Neratius'un ismi geçmekte Flavius Dönemi'nde tiyatroda yapılan çalışmalar belirtilmektedir[179]. Ksanthos tiyatrosunun Opramoas'ın yardımları ile tekrar inşa edilmiş olduğu ve bu inşa faaliyetleri sırasında Lykia mezarının yeri değiştirildiği düşünülmektedir. Opramoas'ın tiyatroya yaptığı ikinci bir yardımla da olasılıkla sahne binasının yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır[180].

Yapım Evreleri ve Tarihleri

Antiphellos tiyatrosunun ilk evresi, yan *analemma* duvarlarının işçiliğine göre MÖ II. yüzyıl olup, MS II. yüzyılda *cavea*'nın genişletildiği görülmüştür. Apollonia tiyatrosunda kazılar yapılmamış olmasına rağmen, Antiphellos tiyatrosunun duvar örgü tekniği ile yapılan analoji sonucunda ve sahne binasında bulunan *triglif-metop friz* işçiliği ile MÖ II. yüzyıla tarihlenir. Arykanda tiyatrosu *cavea* formu, duvar örgü teknikleri, *cavea*'daki aslan ayaklarının işçiliği bakımından Rhodiapolis Tiyatrosu ile benzer olup MÖ I. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir. Sahne binasının mimari formu, plastik özelliklerine göre MÖ 100-50 yılına tarihlenir. MS II. yüzyılda sahne binasında onarımlar söz konusudur. Balboura yukarı tiyatro *cavea* formu ve *postskene* duvar işçiliğine göre MÖ II. yüzyıla tarihlenir. Balboura aşağı tiyatro Roma İmparatorluk Dönemi'nde, özellikle MS II. yüzyıl sonu-III. yüzyılda moda olan hayvan mücadeleleri için düzenlenmiş olması sebebiyle bu dönemlere tarihlendirilmektedir. Boubon tiyatrosunun kazısı yapılmamış olup, *cavea* formu ve sahne binası tam anlamıyla izlenememektedir. *Cavea* formu boyutları ile Hellenistik Dönem'e ait olabilir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde de kullanıldığı MS II. yüzyıla tarihlenen bir sunakla anlaşılmaktadır. Gagai tiyatrosu ile Idebessos tiyatrosu, boyutları ve inşa tekniklerine göre Hellenistik Dönem'e ait olabilir. Kadyanda tiyatrosu *cavea* formu, oturma sıraları ve duvar işçiliklerine göre Arykanda ve Rhodiapolis tiyatro-

172 Akdoğu-Arca 2001, 31; Engelmann 2004, 293-296.
173 Akdoğu-Arca 2001, 32.
174 Akdoğu-Arca 2001, 49 vd.
175 Özdilek 2012, 53. Bk. dn. 117.
176 Age. 2012, 73. Bk. dn. 157.
177 Akdoğu-Arca 2002, 81.
178 Akdoğu-Arca 2001, 39.
179 Cavalier 2005, 64.
180 Baland 1981, 191 vd.

ları ile benzer olup, MÖ 100 yıllarına ait olabilir. MS II-III. yüzyılda *cavea* genişletilmiştir. Sahne binasının *proskene* kısmının *trapez* formlu olması Pınara, Telmessos tiyatroları ile benzeşmekte olup, Geç Hellenistik Dönem'e ait olmalıdır. Kandyba tiyatrosu boyutları, ana kaya işçiliği formu ile Hellenistik Dönem'e ait olabilir. Kibyra tiyatrosu *ima* ve *summa cavea* duvarında bulunan yazıtlarla MÖ I.yüzyıla tarihlendirilmiş olup, summa *cavea*sı ve sahne binası bezemeleri Septimus Severus Dönemi'ne aittir. Korydalla tiyatrosundan bir iz kalmasa da boyutları, inşa tarzı ile Hellenistik Dönem'e aittir. Kyaneai tiyatrosu *analemma* duvarlarının işçiliği, *cavea* formu ile MÖ III. yüzyılın sonu - II. yüzyıla tarihlendirilir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde olasılıkla MS II-III. yüzyılda *cavea*'da genişletilme yapılmıştır. Letoon tiyatrosu, *cavea* inşa tarzı, işçiliği, mimari plastik bezemelerine göre MÖ II. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilir. Limyra tiyatrosu *cavea* ve sahne binası işçiliğine göre MÖ I. yüzyıla aittir. *Summa cavea*, yan *analemma* duvarları ve tonozlu galerileri MS II. yüzyıla tarihlendirilir. Lydai tiyatrosundan geriye bir iz kalmamıştır. Megiste tiyatrosu hakkında tarihleme açısından yeterli veri yoktur. Myra tiyatrosunun ilk *cavea*'sının Hellenistik Dönem'e ait olduğu kazılarla saptanmıştır. MS II. yüzyılda yaşanan depremle *cavea*'sı ve sahne binası yeniden inşa edilmiştir. Sahne binası ve *cavea*'da yoğun MS III. yüzyıl düzenlemeleri ve bezekleri bulunmaktadır. Neisa tiyatrosunda kazı yapılmamıştır, *cavea* formu, sahne binası düzenlemesi, nedeniyle Hellenistik Dönem'e ait olabilir. MS II. yüzyıldan bir yazıtla tiyatronun farklı bölgelerinde inşalar söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Oinoanda tiyatrosu *cavea* formu, işçiliği, sahne binasının *proskene* bölümü ile Geç Hellenistik Dönem özellikleri göstermektedir. Sahne binasının inşa tarzı, kapı *lento*'ları ve *Dor*ik düzenlemesi ile MÖ I. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir[181]. Olympos tiyatrosu *cavea* formu ve sahne binasının *Dor* düzenindeki bezemesi Hellenistik Dönem'e aittir. MS II. yüzyılda *cavea*'nın yan kanatları genişletilmiş, sonradan tonozlar eklenip, sahne binasıyla birleştirilmiş, *postament*'li sütunlar eklenmiştir. Patara tiyatrosu yapı yazıtından hareketle MÖ 14-MS 37 yıllarına tarihlendirilmiştir. Tiyatronun *cavea* formu ve sahne binasının işçiliği de bu tarihi desteklemektedir. Yapıda bulunan yazıtlar, *cavea* ve sahne binasındaki eklemelerin MS II. yüzyılda yapıldığını göstermektedir. Tiyatro MS III. yüzyılda Roma oyunları için yeniden düzenlenmiştir. Sahne binasının mimari bezemeleri de bu döneme işaret etmektedir. Phaselis tiyatrosunun *cavea*'sı ve sahne binası Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş olup, Roma İmparatorluk Dönemi'nde *cavea* ve sahne binası Olympos tiyatrosu ile benzer teknikte birleştirilmiştir. Sahne binasının sütunlarla düzenlenmesi Roma İmparatorluk Dönemi'dir. Phellos tiyatrosunun yapı yazıtları, *cavea*'nın boyutları, inşa tekniğine göre Hellenistik Dönem'e aittir. Pınara tiyatrosunun *cavea* formu, inşa tarzı-işçiliği ve sahne binasının *proskene* bölümünün *trapez* formu –işçiliğine göre MÖ II. yüzyıla tarihlenir. Rhodiapolis tiyatrosu *cavea* formu, işçiliği, tarih veren sikkeler ve Arykanda tiyatrosu ile benzerliğinden dolayı MÖ I. yüzyıla tarihlendirilir. Sahne binasının da ilk evresi inşa tekniği ve ele egeçen yazıta göre MÖ I. yüzyıla aittir. MS II. yüzyılda *cavea*'da eklemeler ve sahne binasının yeniden inşası söz konusu olmuştur. MS III. yüzyılda sahne binasının köşesi yıkılarak bir kısmı üzerine toplantı salonu inşa edilmiştir. Sidyma tiyatrosunun büyük bir kısmı toprak altındadır. Tiyatro *cavea* boyutları ve inşa tekniğine göre Hellenistik Dönem'e ait olabilir. Simena tiyatrosu *cavea* formu, inşa tekniği ve işçiliğine göre Geç Hellenistik Dönem'e ait olabilir. Telmessos tiyatrosu *cavea* formu, *cavea*'ya açılan iki *furnicatum* tonozu, *analemma* duvar işçiliği, *trapez* formlu *proskene*'si ile MÖ I. yüzyıl sonu özellikleri göstermektedir. Sahne binası bezemeleri ise, MS I. yüzyıl özellikleri taşımaktadır. Sahne

[181] Ferrero 1969, 94 vd.

binası MS II. yüzyılda genişletilmiştir. Sahne binası bezemelerinde MS II. yüzyıl ve III. yüzyıl stil özellikleri saptanmıştır. *Cavea*'nın *arena*'ya dönüşümü MS III. yüzyıldır. Telmessos akropolis tiyatrosu, *cavea* inşa tekniği, ana kaya işçiliği ve sahne binasının bulunmamasından dolayı Erken-Orta Hellenistik Dönem'e ait olabilir. Tlos tiyatrosunun *cavea* ilk evresi yapım yazıtından MÖ I. yüzyılın sonunda sıfırdan inşa edildiği öğrenilmiştir. *Cavea* formu, oturma sıralarının profil ve aslan ayağı işçiliğiyle de bu tarih örtüşmektedir. MS II. yüzyılda Opramoas'ın yardımlarıyla tiyatronun yıkılan bölümleri onarılıp, *cavea* büyütülmüştür. MS II. yüzyıl ve III. yüzyıldaki depremlerden sonraki tadilatlar yan *analemma* duvarında açıkça görülmektedir. Sahne binasının ilk katı ve nişli bölüm Hellenistik Dönem'e aittir. *Proskene*, 1. ve. 2. katlar ise Roma İmparatorluk Dönemi'nde, MS II. yüzyıl ve III. yüzyılda heykeller, bezemeler ve sütunlarla düzenlenmiştir. Ksanthos tiyatrosunun erken *cavea*'sı Hellenistik Dönem'e, MÖ 200-100 yıllarına aittir (Fig. 64). MS II. yüzyılda Opramoas'ın yardımlarıyla Roma tarzı *cavea* ve sahne binası inşa edilmiştir. Sahne binası bezekleri MS II. yüzyıl ve III. yüzyıla aittir.

Fig. 64. *Ksanthos Tiyatrosu Hellenistik Dönem Cavea'sı*

Sonuç

Lykia tiyatrolarının büyük bir çoğunluğunun en erken evresi Hellenistik Dönem'e aittir. Lykia'da en erken tiyatroların, ana kaya oyularak yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu yapıların, *theatrum tektum* tipinde üzeri kapalı ve toplantı amaçlı kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Zamanla tiyatrolar at nalı *cavea* formunu yakalamaktadır. Tiyatroların hem taş hem de ana kaya oyularak, hibrid teknikle inşa edildiği gözlemlenmiştir. Yeteri kadar bilgi olmasa da sahne binaları bulunmaktadır. Tüm tiyatrolar içerisinde sadece Antiphellos örneğinde, taş izlerine rastlanamamıştır; fakat sahne binasının olması gereken yerde, teras duvarı bulunmaktadır (Fig. 11). Bunun dışındaki tüm örneklerin sahne binaları bulunur. Sahne binalarının büyük bir kısmı MS 141 depremiyle yıkılmış olup, bu tarihten sonra az hasarlı olanlarda kısmi onarımlar, büyük hasarlılarda da, yeniden inşa söz konusu olmuştur. Sahne binalarının bezekleri Antoninler Dönemi ve çok büyük bir kısmı da Severuslar Dönemi'ne aittir. MS II. yüzyıl depreminin ardından Antoninler Dönemi'nden başlayarak, Severuslar Dönemi'nde finansal güçle birlikte, tiyatroların sahne binaları bu dönemde yoğun olarak bezenmiştir. Sadece Lykia'nın değil, Anadolu'nun birçok büyük tiyatrosunun; Side, Perge, Aspendos ve Hierapolis'in bu dönemlerde sahne binası bezekleri yapılmıştır. Lykia bezeklerinin incelenmesi sonucunda, Myra ve Tlos örneklerinde, Pamphylia Atölyesi'nin çok yoğun bir etkisinin söz konusu olduğu anlaşılmıştır. Fakat Lykia tiyatrolarının plastik ve mimari bezeklerinde, Pamphylia örneklerinden küçük farklılıklar ve özgün yorumlamalar söz konusudur. Hatta her kenttin bezeğinin diğerinden farklılıklar göstermesi, Lykia Bölgesi'nde farklı heykel atölyelerinin olduğunu akla getirmektedir. Diğer bir gözlem de; yakın komşu kentlerde bir etkileşimin daha çok söz konusu olduğudur. Arykanda ile Rhodiapolis, Limyra ile Myra, Tlos ve Ksanthos'un bezekleri birbirine benzemektedir. Telmessos ve Patara'da ise tamamen hepsinden farklı, kendine özgü tarzların bulunuşu söz konusudur. Lykia tiyatroları içerisinde Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait en erken bezekler Telmessos tiyatrosunda bulunmaktadır. Ayrıca bu tiyatroda Antoninler ve Severuslar Dönemi bezekleri de bulunmaktadır.

Tüm Anadolu'da en fazla tiyatrosu bulunan bölgenin Lykia olması, aynı zamanda Klasik ve Erken Hellenistik Dönem'den itibaren tiyatrolara öncülük eden mekânların da bu topraklarda bulunması aslında, tiyatro kültürünün sanılandan çok daha erkende var olduğunu ve Lykialıların bu kültürü çok benimsediklerini göstermektedir.

Figürler Listesi

Fig. 1. Özdilek 2011, harita 1.

Fig. 2. Choiseul-Gouffier 1822.

Fig. 3. Leake 1824.

Fig. 4. Mayer 1803.

Fig. 5. Petersen – Luschan 1889.

Fig. 6. Allan 1843.

Fig. 7. Benndorf – Niemann 1884.

Fig. 8. Benndorf – Niemann 1884.

Fig. 9. Özdilek 2011, lev. 2, res. 3.

Fig. 10. Kaynak: http://www.kumluca-bld.gov.tr/haberdetay.php?fide=1114 [Erişim Tarihi: 05. 02.2016].

Fig. 11. Kaynak: https://gezimanya.com/GeziNotlari/bati-turkiye-turu-kas [Erişim Tarihi: 05. 02.2016].

Fig. 12. Kaynak: http://meryeminkeyfi.blogspot.com.tr/2015/03/fethiye-telmessos-antik-kenti tiyatro-ve.html [Erişim Tarihi: 05.02.2016].

Fig. 13. Kaynak: http://dallencranor.blogspot.com.tr/2014_03_01_archive.html [Erişim Tarihi: 05.02.2016].

Fig. 14. Özdilek 2011, lev. 160, res. 584.

Fig. 15. Özdilek 2011, lev. 142, res. 513.

Fig. 16. Özdilek 2011, lev. 74, res. 243.

Fig. 17. Özdilek 2011.

Fig. 18. Özdilek 2011, lev. 52, res. 180.

Fig. 19. Özdilek 2011, lev. 88, res. 278.

Fig. 20. Özdilek 2011, lev. 92, res. 291.

Fig. 21. Özdilek 2011, lev. 69, res. 224.

Fig. 22. Kaynak: http://pp.yunus.es/?page_id=69

Fig. 23. Özdilek 2011, lev. 83, res. 267.

Fig. 24. Özdilek 2011, lev. 98, res. 315.

Fig. 25. Özdilek 2011, lev. 119, res. 413.

Fig. 26. Özdilek 2011.

Fig. 27. Özdilek 2011, lev. 134, res. 479.

Fig. 28. Özdilek 2011, lev. 145, res. 520.
Fig. 29. Özdilek 2011, lev. 155, res. 561.
Fig. 30. Özdilek 2011, lev. 97, res. 311.
Fig. 31. Özdilek 2011, lev. 97, res. 311.
Fig. 32. Özdilek 2011, lev. 110, res. 373.
Fig. 33. Özdilek 2011, lev. 112, res. 381.
Fig. 34. Özdilek 2011, lev. 56, res. 192.
Fig. 35. Özdilek 2011, lev. 60, res. 205.
Fig. 36. Özdilek 2011, lev. 65, res. 214.
Fig. 37. Özdilek 2011, lev. 116, res. 400.
Fig. 38. Strack 1843.
Fig. 39a. Özdilek 2011, lev. 31, res. 82.
Fig. 39b. Özdilek 2012, lev. 9, res. 7b.
Fig. 40. Özdilek 2011.
Fig. 41. Özdilek 2011, lev. 150, res. 540.
Fig. 42a. Özdilek 2011.
Fig. 42b. Özdilek 2011.
Fig. 42c. Özdilek 2011, lev. 105, res. 340.
Fig. 42d. Özdilek 2011.
Fig. 42e. Özdilek 2011, lev. 106, res. 351.
Fig. 42f. Özdilek 2011, lev. 105, res. 341.
Fig. 42g. Özdilek 2011.
Fig. 42h. Özdilek 2011.
Fig. 43. Özdilek 2011, lev. 151, res. 551.
Fig. 44. Özdilek 2011, lev. 93, res. 293.
Fig. 45. Özdilek 2011.
Fig. 46. Özdilek 2011, lev. 105, res. 342.
Fig. 47. Özdilek 2011, lev. 84, res. 268.
Fig. 48. Özdilek 2011.
Fig. 49. Özdilek 2011.
Fig. 50. Özdilek 2011, lev. 58, res. 197.
Fig. 51a. Özdilek 2011, lev. 109, res. 386.
Fig. 51b. Özdilek 2011, lev. 109, res. 367.
Fig. 52. Özdilek 2011, lev. 12, res. 10.
Fig. 53. Özdilek 2011, lev. 95, res. 301.

Fig. 54. Özdilek 2012, lev. 10, res. 8b.
Fig. 55. Özdilek 2011.
Fig. 56. Özdilek 2011, lev. 107, res. 354.
Fig. 57. Özdilek 2011, lev. 107, res. 355.
Fig. 58. Özdilek 2012, lev. 26, res. 45b.
Fig. 59. Özdilek 2012, lev. 20, res. 36.
Fig. 60. Özdilek 2011, lev. 72, res. 238.
Fig. 61. Özdilek 2011, lev. 79, res. 251.
Fig. 62. Özdilek 2011.
Fig. 63. Özdilek 2011, lev. 121, res. 426.
Fig. 64. Özdilek 2011.

BİBLİYOGRAFYA

Abbasoğlu 1994 — H. Abbasoğlu, *Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri*. Ankara 1994.

Akdağ 2014 — B. Akdağ, *Tlos Tiyatrosu Sahne Mimarisi ve Bezemeleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2014.

Akdoğu-Arca 2001 — E. Akdoğu-Arca, *Likya ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2001.

Akdoğu-Arca 2002 — E. Akdoğu-Arca, "Lykia'lı Bir Euergetes Opramoas". Eds. S. Şahin – M. Adak, *Likya İncelemeleri* I. İstanbul (2002) 79-90.

Alanyalı 2005 — H. Alanyalı, "Patara Tiyatrosu 2004 Çalışmaları". *DTCF Anadolu/Anatolia Dergisi* 29 (2005) 1-12.

Alanyalı 2009 — H. Alanyalı, "Patara Tiyatrosu 2004-2008 Yılı Çalışması". Eds. A. Çabuk – F. Alanyalı, *Kültür Varlıklarının Belgelenmesi*. Eskişehir (2009) 117-143.

Allan 1843 — J. H. A. Allan, *Pictorial Tour in the Mediterranean: Including Malta-Dalmatia - Turkey - Asia Minor - Grecian Archipelago - Egypt - Nubia - Greece - Ionian Islands - Sicily - Italy and Spain*. London 1843.

Arslan – Tüner-Önen 2015 — M. Arslan – N. Tüner-Önen, "Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırması". *ANMED* 12 (2014) 198-207.

Atik-Korkmaz *et al*. 2013 — S. Atik-Korkmaz, M. H. Sayar, S. Küçük, İ. Ergüder, E. Babayiğit, L. Emmungil – E. Bilgiç, "Letoon 2011 ve 2012 Yılları Arazi Çalışmaları Ön Raporu". *ANMED* 11 (2013) 71-82.

Badie 2004 — A. Badie, S. Lemaitre, J. C. Moretti, "Le théâtre du Letoon de Xanthos. Etat de Recherches". *Anat. Ant.* 12 (2004) 145-186.

Balty 1991 — J. C. Balty, *Curia ordinis: recherches d'architecture et de l'urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde*. Bruxelles 1991.

Başaran 1995 — C. Başaran, *Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Çağı Lotus Palmet Örgesi*. 1995.

Başaran 1999 — C. Başaran, *Anadolu Kompozit Başlıkları*. Erzurum 1999.

Bayburtluoğlu 1982 — C. Bayburtluoğlu, "Das soziale und wirtschaftliche Leben in Arykanda". Eds. D. Papenfuß – V. M. Strocka, *Palast und Hütte*. Mainz (1982) 413-419.

Bayburtluoğlu 2004 — C. Bayburtluoğlu, *Lykia*. Antalya 2004.

Bean 1998 — G. Bean, *Eskiçağ'da Lykia Bölgesi*. Çev. H. Kökten. İstanbul 1998.

Benndorf – Niemann 1884 — O. Benndorf – G. Niemann, *Reisen in Lykien und Karien*. Vienna 1884.

Bier 1990 — L. Bier, "The Lower Theater at Balboura". *Anatolian Studies* (1990) 69-79.

Bier 1994 — L. Bier, "The Upper Theater at Balboura". *Anatolian Studies* 44 (1994) 27-46.

Borchhardt – Bleibtreu 2013 — J. Borchhardt – E. Bleibtreu, *Strukturen Lykischer Residenzstädte in Vergleich zu älteren Städten des Vorderen Orients*. İstanbul 2013.

Borchhardt 1975 — J. Borchhardt, "Das griechisch-römische Theater in Myra". Ed. J. Borchhardt, *Myra, Eine lykische Metropole in antiker und Byzantinischer Zeit*.

Berlin (1975) 57-58.

Borchhardt 1999 — J. Borchhardt, *Limyra, Zemuri Taşları*. Çev. G. Yümer. İstanbul 1999.

Bulle 1928 — H. Bulle, *Untersuchungen an griechischen Theatern*. München 1928.

Cavalier 2005 — L. Cavalier, "Architecture Romaine D'Asie Mineure Les Monuments De Xanthos Et Leur Ornementat*ion*". *Scripta Antiqua* 13 (2005) 45-66.

Chase 2002 — R. G. Chase, *Ancient Hellenistic and Roman Amphitheatres, Stadiums and Theatres - The Way They Look Now*. Portsmouth – New Hamphshire 2002.

Choiseul-Gouffier 1822 — M. G. F. A. de Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque de la Grèce*. Paris 1822.

Ciancio Rosetto – Pisani Sartorio1994
P. Ciancio Rosetto – G. Pisani Sartorio, *Teatri Greci e Romani. Alle Origini del Linguaggio Rappresentato III*. Rom 1994.

Clarke 1824 — E. D. Clarke, *Travels in various countries of Europe Asia and Africa. Part the First Russia Tartary and Turkey. Part the Second Greece Egypt and the Holy Land*. London 1824.

Cockerell 1903 — S. P. Cockerell, *Travels in Southern Europe and the Levant, 1810-1817. The Journal of C. Cockerell*. Ed. S. P. Cockerell. London, New York - Bombay 1903.

Corsten 2005 — T. Corsten, "Kibyratis in Antiquity". *Anatolian Archaeology* 11 (2005) 27-28.

Courtils – Laroche 1998 — J. des Courtils – D. Laroche, "Xanthos Letoon 1997 Kazı Raporu". *KST* 20/2 (1998) 131-138.

Çevik – Bulut 2010 — N. Çevik – S. Bulut "İkinci Kazı Sezonunda Myra ve Limanı Andriake". Ed. N. Çevik, *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre*. Antalya (2010) 25-51.

Çevik 2002 — N. Çevik, *Taşların İzinde Lykia*. İstanbul 2002.

Çevik 2008 — N. Çevik, "Rhodiapolis ve Kumluca Sınırları İçindeki Diğer Antik Yerleşimler". Ed. N. Çevik, *Kumluca, Arkeolojisi, Tarihi, Doğası ve Tarımıyla*. Antalya (2008) 13-72.

Çevik 2010a — N. Çevik, "Myra ve Limanı Andriake Kazılar Başlarken Öndüşünceler". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 134 (2010) 53-82.

Çevik 2010b — N. Çevik, *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi*. Antalya 2010.

Çevik 2013a — N. Çevik, "A First Report Following the Excavat*ion* of the Theater at Rhodiapolis". Eds. Ed. F. Masino, P. Mighetto – G. Sobra, *Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey: Methods, Research, Results. Denizli, 07-08 Eylül 2007*. Galatina (2013) 129-142.

Çevik 2013b — N. Çevik, "Arkeoloji ve Emek: Myra ve Andriake Kazılarında 4 Yıl". *Aktüel Arkeoloji* 35 (2013) 6-13.

Çevik 2015 — N. Çevik, *Lykia Kitabı*. İstanbul 2015.

Çevik *et al*. 2004 — N. Çevik, "Bey Dağları Yüzey Araştırmaları 2003: Neapolis, Kelbessos ve Çevreleri". *AST* 22/1 (2004) 101-114.

Çevik *et al*. 2007 — N. Çevik, İ. Kızgut – S. Bulut, "Rhodiapolis Kazılarında İlk Yıl: 2006". *KST*

29/2 (2007) 1-18.

Çevik *et al*. 2008 — N. Çevik, İ. Kızgut – S. Bulut, "Rhodiapolis 2007 Kazıları". *ANMED* 6 (2008) 63-69.

Çevik *et al*. 2009 — N. Çevik, İ Kızgut – S. Bulut, "Rhodiapolis 2008 Kazıları". *ANMED* 7 (2009) 75-81.

Çevik *et al*. 2013 — N. Çevik, S. Bulut – E. Akyürek, "Myra Andriake Kazıları 2012". *ANMED* 11 (2013) 90-96.

Dinstl 1986 — A. Dinstl, "Bauornamentik am Theater von Limyra". *Österreichisch Jahreshefte* 57 (1986-87) 140-219.

Dinstl 1993 — A. Dinstl, "Ein Bukranienfries Aus Limyra". Eds. J. Borchhardt – G. Dobesch, *II. Internationalen Lykien-Symposions. Tituli Asiae Minoris Ergänzungsband XVIII 1990 (Wien)*. Vienna (1993) 161-167.

Engelmann 2004 — H. Engelmann, "Tiberius Claudius Flavianus Eudemus und das Theater von Patara". Ed. T. Korkut, *Anadolu'da Doğdu. Festschrift F. Işık zum 60. Geburtstag*. İstanbul (2004) 293-296.

Fellows 1840 — C. Fellows, *Discoveries in Lycia*. London1840.

Fellows 1847 — C. Fellows, *Lycia, Caria, Lydia*. London 1847.

Ferrero 1969 — D. B. Ferrero, *Teatri Classici in Asia Minore, 2 Citta di Pisidia, Licia e Caria, L'Erma di Bretschneider*. Roma 1969.

Ferrero 1970 — D. B. Ferrero, *Teatri Classici in Asia Minore, 3 Citta dalla Troade alla Pamfilia*. Rome 1970.

Ferrero 1974 — D. B. Ferrero, *Teatri Classici in Asia Minore, 4 Deduzioni e proposte con un capitolo epigrafico di Mario Gallina e contributi di Kenan Erim, Giuseppe A. Pugno, Enrico Pozzi, L'Erma di Bretschneider*. Rome 1974.

Ferrero 1990 — D. B. Ferrero, *Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları*. Ankara 1990.

Fiechter 1914 — E. R. Fiechter, *Die baugeschichtliche Entwicklung des griechischen Theaters*. München 1914.

Frezouls 1990 — E. Frezouls, "L'explorat*ion* du Theatre de Xanthos". *Comptes rendus des sceances de l'Academie des inscripitİons et belles-lettres* 134 (1990) 875-890.

Golvin 1988 — J. C. Golvin, *L'Amphitheatre Romain, Essai sur la theorisation de sa forme et de ses fonctions*. Paris 1988.

Graefe 1979 — R. Graefe, *Die Zeltdächer der römischen Theater und ähnlicher Anlagen*. Mainz 1979.

Hoskyn 1842 — R. Hoskyn, "Narrative of a Survey of Part of the South Coast of Asia Minor". *Journal of the Royal Society of London* 12 (1842) 143-161.

Işık 1999 — F. Işık, "Patara. Eine lykische Metropole erwacht aus ihrem". *Antike Welt* V (1999) 477-493.

Işık 2006 — F. Işık, "Patara, Stadtgrabungen und Stadtforschung im westlichen Kleinasien. Geplantes und Erreichtes". *BYZAS* III (2006) 263-279.

Işık 2010 — F. Işık, "Patara 2008". *Anadolu/Anatolia* 36 (2010) 229-243.

Işık 2011 — F. Işık, *Patara, Lykia Soyunun Başkenti*. İstanbul 2011.

Karaosmanoğlu 1996	M. Karaosmanoğlu, *Anadolu Mimari Bezemeleri, Roma Çağı Yumurta Dizisi*. Erzurum1996.
Kızgut *et al*. 2009	İ. Kızgut, S. Bulut – N. Çevik, "An East Lycian City: Idebessos". *Adalya* 12 (2009) 145-172.
Knoblauch – Özbek 1996	P. Knoblauch – H. Y. Özbek, "Neuere Untersuchungen an der scenae frons des Theaters von Myra". Eds. Blakolmer *et al*., *Fremde Zeiten, Festschrift für J. Borchhardt*. Wien (1996) 189-208.
Knoblauch – Witschel 1993	P. Knoblauch – C. Witschel, "Arykanda in Lykien. Eine topographische Aufnahme". *Archäologischer Anzeiger* (1993) 229-262.
Knoblauch 1993	P. Knoblauch, "Betrachtungen zu den Theatern von Limyra und Arykanda". Eds. J. Borchhardt – G. Dobesch, *II. Internatİonalen Lykien-Symposions. Tituli Asiae Minoris Ergänzungsband 18 Wien 1990*. Wien (1993) 137-148.
Kolb 2008	K. Kolb, *Burg-Polis-Bischofssitz. Geschichte der Siedlungskammer von Kyaneai in der Südwesttürkei*. Mainz am Rhein 2008.
Korkut 2015a	T. Korkut, *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*. Ankara 2015.
Korkut 2015b	T. Korkut, *Akdağlar'ın Yamacında Bir Likya Kenti Tlos*. İstanbul 2015.
Korkut *et al*. 2011	T. Korkut, T. Scheffler – B. Özdemir, "Tiyatro Kazı ve Belgeleme Çalışmaları". *KST* 32/1 (2011) 1-2.
Krien-Kummrow 1975	G. Krien-Kummrow, "Die Masken friese vom Theater in Myra". Ed. J. Borchhardt, *Myra. Eine Lykische Metropole in antiker und Byzantinischer Zeit*. Berlin (1975) 59-60.
Le Roy 1993	C. Le Roy, "Activites de la miss*ion* Archeolique Française de Xanthos-Letoon en 1991-1992". *KST* 15/2 (1993) 305-308.
Leake 1824	W. M. Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor, with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*. London 1824.
Mayer 1803	L. Mayer, *Views in the Ottoman Empire*. London 1803.
Moretti 1998	J. C. Moretti, "Les theatres de Xanthos et du Letoon". *Dossiers d'Archeologie* 239 (1998) 52-55.
Özbek 1991	H. Y. Özbek, "Likya'da Tiyatro Araştırmaları". *AST* 8 (1991) 283-297.
Özbek 1992	H. Y. Özbek, "Olympos ve Rhodiapolis Tiyatroları Araştırmaları". *AST* 9 (1992) 9-19.
Özbek 1993	H. Y. Özbek, "Die Bühnenhauser der Theater in Lykien". Eds. J. Borchhardt – G. Dobesch, *II. Internationalen Lykien-Symposions, Tituli Asiae Minoris Ergänzungsband 18 Wien 1990*. Wien (1993) 55-58.
Özdilek 2011	B. Özdilek, *Rhodiapolis ve Lykia Tiyatroları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2011.
Özdilek 2012	B. Özdilek, *Lykia'da Gün Yüzüne yeni Çıkartılan Rhodiapolis Tiyatrosu*. Muğla 2012.
Parrish 2001	D. Parrish, *Urbanism in Western Asia Minor: New Studies On Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos*. Portsmouth 2001.

Petersen – Luschan 1889 E. Petersen – F. Luschan, *Reisen im südwestlichen Kleinasien*, vol. II. Vienna 1889.

Piesker – Ganzert 2012 K. Piesker – J. Ganzert, *Das Theater von Patara. Ergebnisse der Untersuchungen 2004 bis 2008. Mit Beiträgen von Helmut Engelmann und Urs Peschlow*. İstanbul 2012.

Piesker 2009 K. Piesker, "Das antike Theater von Patara/Türkei. Befunde und Erkenntnisse zu den Auβenfassaden des Bühnengebädes". *Architectura* 39 (2009) 42-58.

Schäfer 1981 J. Schäfer, "Phaselis". *İstanbuler Mitteilungen* 24 (1981) 117-121.

Schuler 2004 C. Schuler, "Der archiereus Ein bromos aus Arykanda und seine Familie". Ed. T. Korkut, *Anadolu'da Doğdu. Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag*. İstanbul (2004) 691-699.

Sear 2006 F. Sear, *Roman Theatres An Architectural Study*. Oxford 2006.

Strack 1843 J. H. Strack, *Das altgriechische Theatergebäude*. Potsdam 1843.

Texier 2002 C. Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Çev. A. Suat. Ankara 2002.

Vitr. *De Arch.* (= Vitruvius, *De Architectura*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Architectura: Mimarlıkta On Kitap*. Çev. S. Güven. İstanbul 1990.

Wagner 1980 J. Wagner, *Türkei. Die Südküste von Kaunos bis Issos. Artemis-Cicerone*. München 1980.

Wurster 1976 W. W. Wurster, "Antike Siedlungen in Lykien. Vorbericht über ein Survey-Unternehmen im Sommer 1974". *Archäologischer Anzeiger* 48 (1976) 27-31.

Wurster 1996 W. W. Wurster, "Dynastensitz und Römerstadt: eine Skizze über Prozesse der Romanisierung in Lykien". Ed. F. Blakolmer *et al.*, *Festschrift Jürgen Borchardt*. Wien (1996) 161-174.

Yılmaz 2009 Y. Yılmaz, *Anadolu Antik Tiyatroları*. İstanbul 2009.

Zimmermann 1991 M. Zimmermann, "Kyaneai 1989". *İstanbul Açıklamaları* 41 (1991) 187-264.

Zimmermann 2003 M. Zimmermann, "Phellos Orta Lykia Yüzey Araştırması 2003". *ANMED* 1 (2003) 101-104.